

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Čarman F.
27-774(497.452Tržič)"18"

Prejeto: 1. 9. 2020

Miha Šimac

doc. dr., Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Katedra za zgodovino Cerkev in patrologijo,
Poljanska cesta 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana
E-pošta: miha.simac@teof.uni-lj.si
ORCID: 0000-0001-9035-3763

»Žnidarjev gospod«: Franc Čarman (1819–1895) in nesojena župnija sv. Ane

IZVLEČEK

Viktor Kragl je v monumentalnem delu Zgodovinski drobci župnije Tržič na kratko predstavil življenjsko pot duhovnika Franca Čarmana. Pričujoči prispevek na podlagi arhivskega gradiva in časopisnih notic obširneje oriše njegovo zanimivo življenjsko zgodbo ter ustrezno popravlja Kraglove navedbe in jih nadgradi z doslej slabo poznanimi aktivnostmi agilnega »Žnidarjevega gospoda«.

KLJUČNE BESEDE

Franč Čarman, polkovni kaplan, oporoka, župnija, Sv. Ana, Tržič

ABSTRACT

*»MR ŽNIDAR«: FRANC ČARMAN (1819–1895)
AND THE NEVER ESTABLISHED PARISH OF ST. ANNE*

In his monumental work Zgodovinski drobci župnije Tržič (Highlights from the History of Tržič), Viktor Kragl briefly described the life of the priest Franc Čarman. Drawing on archival materials and newspaper reports, this contribution provides a more extensive account of his interesting life story. It also corrects Kragl's account and supplements them by presenting the hitherto poorly known activities of the agile »Mr Žnidar«.

KEY WORDS

Franč Čarman, military chaplain, last will, parish, Sv. Ana/St. Anne, Tržič

Uvod

Frančišek Čarman, »Žnidarjev gospod«, v trziški fari ni neznana oseba. Viktor Kragl (1883–1951) ga je v svojem monumentalnem delu predstavil v kratki biografiji in nam ohranil znani Čarmanov portret;¹ na trziškem pokopališču pa še najdemo Čarmanov grob in ohranjen nagrobnik, ki obiskovalca seznanja s temeljnimi podatki o njem. Omenjeni duhovnik je bil, kot se zdi, dovolj pomemben tudi v širšem prostoru cesarstva, da je našel mesto celo v znanem Wurzbachovem biografskem leksikonu.² Kljub temu se je ob raziskovanju njegove življenjske poti v arhivskih dokumentih in časopisnih noticah odkrilo precej novih podatkov, ki Kraglovo kratko biografijo deloma popravljajo in z novimi dokumenti še nadgrajujejo. Zato se je zdelo primerno, da se Čarmanovo zanimivo življenjsko zgodbo na novo osvetli in predstavi širši javnosti.

Iz domačih krajev v širni svet

Leta 1819 so v Šentanski dolini v družini polzemljaka (1/2 *Hübler*) Frančiška Čarmana (*Tscharmann*) in Neže, roj. Rozman, znova pričakovali otroka. 2. junija 1819 so Čarmanovi po dveh otrocih, Neži (roj. 1814) in Janezu (roj. 1817),³ v trziško farno cerkev prinesli h krstu drugega sina, ki ga je takratni kaplan Tomaž Kalčič krstil za Frančiška. Botra sta mu bila čevlarski mojster Franc Mally in Ivana Napet, žena pletilskega mojstra.⁴ V naslednjih letih se je Čarmanova družina še povečala. Tako so se rodile štiri deklice: Marija (1821), Magdalena (1823), Katarina (1826) in Ana (1828).⁵ Nihče od njih pa tedaj gotovo ni slutil, da bo prav mali Frančišek v zgodovini svojega rojstnega kraja pustil tako vidne sledi.

Kljub številni družini so starši poskušali storiti vse, da bi šli otroci v šole. Med njimi je bil tudi mali Frančišek. Osnovno znanje je najverjetneje dobil v domači fari, potem pa ga je pot vodila v večja mesta. Šolanje je namreč nadaljeval na Koroškem, natančneje, v Celovcu, kjer je obiskoval gimnazijo. Tako ga leta 1834 najdemo v celovškem gimnazijskem katalogu med 43 dijakov III. razreda gramatike.⁶ V katalogu za leto 1836 izvemo, da je takrat obiskoval I. humanistični razred. Med njegovimi sošolci je bil tudi koroški grof Alfred Christalnigg (1820–1881). Čarman je bil, kot je mogoče razbrati iz ocen, zelo dober dijak, in morda je prav zato dobil štipendijo

(*Stip. Stroy*).⁷ Kot dijak oziroma študent je ob izteku leta 1842 v *Laibacher Zeitung* svojim prijateljem in znanecem novo leto voščil kot: »*Franz Tscharmann, Studirender*«. ⁸ Kot kaže, je gimnazijo končal v Celovcu, postavlja pa se vprašanje, ali je tudi nadaljnje študije filozofije opravil tam. Zanimivo je, da *Zgodnja danica* o Čarmanovem šolanju piše: »*Bil je v Ljubljani v filozofiji sošolec z gg., ki so bili posvečeni l. 1845 in 1846.*«⁹

Takoj se je porodilo vprašanje: Kdo so bili gospodje novomašniki v navedenih dveh letih? *Že Slovenski biografski leksikon* razkrije, da sta bila med drugimi leta 1845 kot bogoslovca tretjega letnika posvečena Luka Jeran (1818–1896)¹⁰ in poznejši misijonar Lovrenc Lavtižar (1820–1858).¹¹ Omenjena vrstica je torej vlivala upanje, da bi lahko na podlagi tega zapisa v ohranjenih seznamih slušateljev filozofije ljubljanskega liceja¹² vendarle našli kaj več o tej etapi Čarmanovega šolanja in izvedeli, ali je bil dejansko Lavtižarjev oziroma Jeranov sošolec ali ne. Presenetljivo pa Čarmana v doslej pregledanem gradivu ni bilo mogoče najti. Zato lahko upravičeno domnevamo, da je tudi študij filozofije opravil v bližnjem Celovcu. Za zdaj te potrditve (še) nimamo, zato pa je znano, da je v Celovcu vstopil v bogoslovje.¹³ Vzroki za to življenjsko odločitev niso znani;¹⁴ morda je – k že siceršnji želji po duhovniškem poklicu – nekaj dodala tudi izguba staršev. Čarmanova mati Neža je namreč umrla že 12. januarja 1833, oče Franc Čarman pa devet let pozneje, 31. julija 1842.¹⁵ Na trziškem pokopališču je še ohranjen v pokopališki zid vzdignjen spomenik, ki ga je »hvaležen sin« postavil svojim staršem.

Mladi Franc Čarman se je kot lavantinski bogoslovec v celovškem semenišču znašel med dvanajstimi fanti prvoletniki,¹⁶ med katerimi je bil tudi njegov ožji rojak, tri leta mlajši Trzičan Franc Polc (1822–1886).¹⁷ Iz ordinacijskih protokolov je mogoče razbrati, da je Čarman tonzuro in nižje redove prejel v

⁷ *Juventus Caesareo-regii ... Clagenfurtensis* 1836.

⁸ *Laibacher Zeitung*, 31. 12. 1842, str. 712, »Verzeichniss der Neujahr-Gratulanten«.

⁹ *Zgodnja danica*, 18. 10. 1895, str. 336, »Mošnje«.

¹⁰ Grafenauer, Jeran, Luka: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi255872/> (1. 8. 2020).

¹¹ Lukman, Lavtižar, Lovrenc: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi320231/> (1. 8. 2020).

¹² Za vpogled v to dokumentacijo, ki jo hrani ZAL, se zahvaljujem dr. Barbari Žabota.

¹³ Čarmana najdemo podpisanega v skupini slušateljev 1. letnika teologije ob novoletnem voščilu, ki ga je objavil celovski časopis (prim. *Klagenfurter Zeitung*, 1. 1. 1844, str. 15, »Fortsetzung«).

¹⁴ Prošnje, ki jo je naslovil lavantinskemu ordinariatu za sprejem v celovško bogoslovje kot lavantinski bogoslovec in bi morda podala vsaj malo uvida v te razloge, za zdaj še ni bilo mogoče najti.

¹⁵ NŠAL, ŽA Trzič, Matične knjige, M 1837–1853, str. 22.

¹⁶ *Personalstand des Bisthum Gurker Kirchensprengles*, str. 57.

¹⁷ Kratka biografija o Polcu: Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

¹ Prim. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

² Prim. Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, Bd. 48, str. 30f: Tscharmann, Franz.

³ Prim. NŠAL, ŽA Trzič, SA Trzič (sv. Ana), šk. 1, št. 7: Nr. 32: Per Zhnidarju.

⁴ NŠAL, ŽA Trzič, Matične knjige, R 1812–1821, str. 70.

⁵ Prim. NŠAL, ŽA Trzič, SA Trzič (sv. Ana), šk. 1, št. 7: Nr. 32: Per Zhnidarju.

⁶ Prim. *Juventus Caesareo-regii ... Clagenfurtensis* 1834.

Vzidani spomenik Neži in Francu Čarmanu na tržiškem pokopališču (foto: Miha Šimac, 2020).

Celovcu leta 1844.¹⁸ V karakterističnih ocenah so ga leta 1846 ocenili kot zdravega ter v moralnosti in vernosti (*Religiosität*) zelo dobrega; tudi njegov talent so predstojniki ocenili kot dober; kot izvrstno so ocenjevali njegovo »formiranje«, napredek (*Fortgang*) pa kot dober. Ocene se le rahlo razlikujejo od Čarmanovih ocen leto pred tem, saj so tedaj le njegovo »formiranje« ocenjevali kot *recht gut*.¹⁹ Čarman je leta 1847 v Št. Andražu od lavantinskega knezoškofa Antona Martina Slomška najprej prejel subdiakoniat, nato diakonat in naposled 30. julija tega leta še prezbiteriat.²⁰

Duhovniška služba in pot v vojsko

Čarman je po mašniškem posvečenju novo mašo pel v domači fari 29. avgusta 1847,²¹ zatem pa 21. oktobra nastopil službo kaplana v Spodnjem Dravogradu in tam deloval skoraj dve leti. Nato ga je škof z dekretom 12. septembra 1849 poslal na novo službeno mesto k Sv. Leonardu v Labotski dolini, kjer je deloval kot mestni kaplan. Od tam je bil s 1. marcem 1852 poslan za kateheta v Celje.²² Prav v Celju je pristopil k društvu sv. Mohorja v Celovcu. O tem je poročala *Slovenska bčela*: »Dalej so pristopili sledeči

¹⁸ NŠAM, Ordinacijski protokoli 1780–1942, str. 219.

¹⁹ NŠAM, Škofijska pisarna, F-73-1, Karakteristike lavantinskih bogoslovcev 1846.

²⁰ NŠAM, Ordinacijski protokoli 1780–1942, str. 224–225.

²¹ Zasebni arhiv družine Podrekar, Zapuščina Viktorja Kragla: Duhovniki iz drugih škofij (Č). – Družini Podrekar bi se posebej rad zahvalil za to, da je ohranila del dragocene Kraglove zapuščine, ga dala na vpogled in dovolila uporabiti ob pripravi prispevkov za pričujočo številko *Kronike*.

²² Prim. NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 1, Čarman/Tscharman, Franc.

p. n. gospodi: 501. g. Čarman Franc, katehet nadglavne šole v Celju. I.../»²³ Zanimivo je, da Kragl o tej celjski službi ne poroča,²⁴ res pa je, da je bil Čarman v Celju le krajši čas. Takrat ga je, kakor se zdi, že pritegnila misel, da bi vstopil v vojaško službo. Protokol pisarne lavantinske škofije nam pove, da je Francišek Čarman namreč že 23. marca 1852 kandidiral za mesto vojaškega kaplana pri mariborskem 47. pehotnem polku Kinsky.²⁵ Pri tem polku je tedaj pravica prezentacije vojaškega duhovnika izmenično pripadala zdaj šekavski (dvakrat zapored), zdaj lavantinski škofiji. Škofijski ordinariat je za izpraznjeno mesto predlagal primerne duhovnika, ki je želel vstopiti v vojaško službo, o kandidatu pa so na škofiji morali pripraviti poročilo in ustrezne dokumente (potrdilo o ustrezni izobrazbi, zdravstveno potrdilo itd.) ter vse to posredovati vojaškemu superiorju, ki je predlog pregledal in ga šele nato posredoval tako generalnemu poveljstvu kakor tudi apostolskemu vojaškemu vikariatu.²⁶ Zakaj je Čarman za to službo prosil ravno leta 1852 in kaj ga je k temu nagovorilo, ni bilo mogoče ugotoviti, saj so tozadevni spisi poškodovani in tako uporabnikom za zdaj nedostopni.²⁷ Zdi pa se, da je bil Čarman dobro obveščen tako o pomanjkanju vojaške duhovščine kakor tudi o vseh spremembah, ki so se obetale pri domačem 47. mariborskem pehotnem polku. Med drugim se je prav v tistem poletju od polka poslovil dotedanji polkovni kaplan, hrabri Francišek Lavrenčič (1813–1895), ki se je posebej izkazal v vojnih letih 1848 in 1849 ter si prislužil zlati zaslužni duhovniški križec *piis meritis*. Lavrenčič je bil tistega leta na lastno željo premeščen k mornariški vojaški duhovščini, s tem pa se je sprostilo mesto polkovnega kaplana.²⁸

Čarmanovi prošnji pa je bilo ugodeno precej drugače, kakor je prosilec pričakoval. V Salzburgu je že od 8. aprila 1851 kot provizorični garnizijski in bolnišnični kaplan deloval duhovnik Urban Hajek, ki pa je jeseni 1852 prevzel mesto veroučitelja in pridigarja na artilerijski akademiji v Olomucu, zato je apostolski vojaški vikariat 19. novembra podal okrožnico oziroma naznanilo, da je omenjeno mesto prosto in da lahko zanj zaprosi primeren duhovnik.²⁹ Pričakovali bi, da ga bo zasedel nekdo iz salzburške nadškofije. Ta se je takrat soočala s pomanjkanjem duhovščine, zato prošnjam apostolskega vojaškega vikariata ni mogla ugoditi. V tem pogledu se je Čar-

manova prošnja zdela kot izhod v sili. Tako ne prese- neča, da se je apostolski vojaški vikariat na lavantinski škofijski ordinariat obrnil s posebnim dopisom. V njem je izpostavil Čarmanovo prošnjo za vstop v vojaško službo in škofa povprašal, ali bi ta lahko prevzel službo vojaškega duhovnika v Salzburgu. Seveda kot ugodnosti ni pozabil navesti letne plače v višini 500 goldinarjev, duhovniku pa so pripadali tudi prosto stanovanje in druge predpisane dobrine.³⁰

O tem predlogu je bil obveščen tudi salzburški nadškofijski ordinariat, ki se je kot nosilec prezenta- cijske pravice pri salzburškem pehotnem polku s tem strinjal in predlog podprl.³¹ Lavantinski knezoškof Anton Martin Slomšek (1800–1862) je 27. novem- bra 1852 na apostolski vojaški vikariat naslovil svoj odgovor, potrdil Čarmanovo prošnjo in ga predsta- vil salzburškemu nadškofu. V dopisu je Slomšek še enkrat navedel vse ključne biografske podatke o ka- tehetu Čarmanu. Pri tem je posebej poudaril, da je študiral teologijo v Celovcu in bil ocenjen z dobrimi oziroma odličnimi ocenami. Po prejemu mašniškem posvečenju 30. julija 1847 je vzorno opravljal različ- ne kaplanske službe, zato se je škofu zdel primeren kandidat za razpisano mesto. Slomšek ni pozabil na- vesti znanja jezikov in je, zvest sebi, poleg nemščine izpostavil znanje slovenskega jezika, oziroma, kakor beremo, »tistega jezika, ki se govori na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem«. To je kandidata ustrezno kvalificiralo za zaproseno mesto.³²

Celjski katehet Francišek Čarman je zares izpol- njeval vse pogoje, predpisane za vojaško duhovščino; med drugim so kandidati morali z dobrim uspehom dokončati študij, imeti vsaj tri leta pastoralne prakse, obvladati nemščino in vsaj še en jezik monarhije, prosilec pa je moral biti mlajši od štiridesetih let.³³ Čarman je ob poslani prošnji že imel več kot pet let pastoralnih izkušenj,³⁴ poleg slovenščine pa je bil, ka- kor že omenjeno, več tudi nemščine. Tako je bil s 4. decembrom 1852, kakor piše v njegovi vojaški mapi (*Conduite-Liste*), imenovan za polkovnega kapla- na pri salzburškem 59. pehotnem polku (*Erzherzog Rainer*).³⁵ To imenovanje oziroma dekret salzburške- ga konzistorija z dne 4. decembra je omenjen tudi v Čarmanovem dopisu, ki ga je na lavantinski ško- fijski ordinariat naslovil 24. decembra 1852. Takrat je, kot se zdi, prišlo do presenetljivega obrata, saj je novoimenovani polkovni kaplan škofa prosil, naj ga te nove službe razreši. Zdi se, da se je Čarman neko-

²³ *Slovenska Bčela*, 2. 9. 1852, str. 296, »Društvo sv. Mohora v Celovcu«.

²⁴ Prim. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

²⁵ NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1852, št. 478.

²⁶ Prim. Šimac, *Vojaški duhovniki*, str. 40.

²⁷ Za vso pomoč in opozorila na posamezne notice v lavantinskem škofijskem protokolu se iskreno zahvaljujem mag. Lili- jani Urlep.

²⁸ Kavčič, *Zlatomašnik*, str. 31–34.

²⁹ ÖSTA/KA, Apostolisches Feldvikariat (AFV), Ktn. 130: Z. 6215: Nachdem [...].

³⁰ Prav tam: Nr. 1185, An das hochwürdigste fürstbisch. Or- dinariat in Lavant.

³¹ NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1852, št. 1609.

³² ÖSTA/KA, AFV, Ktn 130: Nr. 1875: Hochwürdigstes k. k. apostolisches Feld-Vicariat!

³³ Šimac, *Vojaški duhovniki*, str. 39.

³⁴ Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste (CL), Mil. Geistl., Ktn. 858, Feldsuperiorat in Verona, CL 1854, Tscharmann Franz.

³⁵ ÖSTA/KA, Conduite-Liste (CL), Mil. Geistl., Ktn. 858, Feldsuperiorat in Verona, CL 1854, Tscharmann Franz.

liko zbal nove službe in zato poslal omenjeni dopis, v katerem je izrazil željo, da bi ostal na dotedanjem mestu v lavantinski škofiji. Pri tem ga je podprl celjski dekan in opat Matija Vodusek (1802–1872). V dekanovem poročilu najdemo še prošnjo, da bi bil Čarman namesto za polkovnega kaplana imenovan za 3. mestnega kaplana v Celju.³⁶ Toda knezoškof Slomšek si ni premislil, najbrž zato, ker je bil v Čarmanovo imenovanje vmešan tudi salzburski ordinarij. S takšnim ravnanjem bi se lavantinski škof v očeh predpostavljene neugodno predstavil; glede na to, da je še dočerajšnji prosilec in kandidat danes to, »še sveže« imenovanje zavrnil, bi namreč škof dajal vtis neresnosti. Slomšek tej prošnji torej ni ugodil in Frančišek Čarman je moral nastopiti službo pri salzburskem 59. pehotnem polku. Morda je tudi zaradi tega poskusa v njegovem lavantinskem službenem listu zapisano, da je službo pri polku nastopil šele januarja 1853.³⁷

Polkovni kaplan salzburskega 59. polka

Salzburski 59. pehotni polk je bil ustanovljen že leta 1682 in je takrat nosil ime polkovnega imejtelja podpolkovnika Leopolda Melchiorja barona van der Beckha (približno 1633–1693). Polk se je pod različnimi poveljniki bojeval na različnih bojiščih, leta 1769 pa je prejel številko 59. Po vojaški reformi in preureditvi nabornih okrajev se je od leta 1816 dopolnjeval z rekruti, ki so prihajali z območja Salzburga, Inna ter Hausrucka v Zgornji Avstriji. Zato je takrat postal domači, salzburski polk. Leta 1852 je enota dobila novega polkovnega imejtelja, nečaka cesarja Franca I., nadvojvodo Ferdinanda Marijo Janeza Evangelista Franca Ignaca Rainerja (1827–1913). Polk je ime nadvojvode Rainerja nosil vse do njegove smrti leta 1913, cesar pa je takrat odločil, da bo enota to ime ohranila za vse čase.³⁸

Leta 1853, ko je novi polkovni kaplan Čarman prišel k salzburskemu pehotnemu polku Rainerjev, ki je bil takrat v Italiji, je enoti poveljeval polkovnik Pompeius Scharinger von Lamazon (1798–1884).³⁹ Kakor kaže, je bil Čarmanov strah pred novimi izzivi v vojski kaj kmalu premagan, saj se je v novi vlogi dokaj dobro znašel. Iz doslej pregledanih dokumentov lahko razberemo, da ni bil ves čas le pri polku, pač pa je krajši čas deloval tudi v vojaških sanitetnih ustanovah. Tako je od 10. marca do 5. oktobra 1853 duhovniško službo opravljal v bolnišnici St. Sierra v Milanu, od novembra 1853 do jeseni 1855 pa je ak-

tivno deloval v garnizijski bolnišnici v Brescii, kjer je bil, skupaj z 2. in 3. bataljonom,⁴⁰ takrat nastanjen tudi polkovni štab.⁴¹

Že po enem letu, desetih mesecih in 28 dneh, kolikor je 35-letni polkovni kaplan Čarman skrbel za dušni blagor zaupanega mu moštva in vojaških družin, so ga predstojniki pozitivno ocenili kot »popolnoma brežhibnega« (*ganz tadelloss*) vedenja, kar je bilo, kakor so navedli, njegovemu stanu primerno. Zapisali so še, da je bil zelo goreč in splošno aktiven v dušnopastirski službi ter da si je z veseljem prizadeval tudi za vzgojo mladine. Dodali so, da je bil polkovni kaplan večč nemškega in slovenskega jezika, deloma pa tudi italijansčine.⁴² Čarman se je v tem času v Italiji torej že dodobra spoznal z življenjem v vojaški suk-nji, z veselimi in žalostnimi trenutki ter s težavami, ki so trle vojaštvo in vojaško duhovščino. Prav tako ni pozabil na pomoči potrebne v domačih krajih. Konec leta 1854 se je namreč s finančno dotacijo 10 goldinarjev spomnil lavantinskega dijaškega semenišča.⁴³

Vojaška duhovščina v cesarskih oboroženih silah je imela prav v zvezi s finančnim položajem in činovno sistematizacijo še precej težav, saj vse to še ni bilo ustrezno urejeno. Omenjena odprta vprašanja so na novo uredili šele v drugi polovici leta 1855, o čemer so na kratko poročale tudi *Novice*: »Po cesarskem sklepu je število vojaških duhovnov in njih plača na novo osnovana; vojaški vikar (škof za vso armado) dobiva 4000 fl pa tudi 5000 fl.; prvi za škofom je vojaški konzistorijalni vodja z 1600 fl., za tem je 9 superiorov po 1200 fl.; za temi pa pridejo vojaški kaplani, 5 naj starejih dobiva po 900 fl., 46 družin po 700 fl., vsi ostali pa po 500 fl. in hlapca iz cesarske kase plačanega.«⁴⁴ Po tej novi sistematizaciji je bil vojaški vikar uvrščen v V. plačni razred in bil primerljiv s činom generalmajorja kopenske vojske, vojaški konzistorijalni direktor je bil primerljiv s činom podpolkovnika, vojaški superior je ustrežal činu majorja, 1. konzistorijalni tajnik pa je sodil v IX. razred in bil tako primerljiv s činom stotnika; tja so spadali tudi 2. konzistorijalni tajnik ter vojaški kaplani 1. in 2. razreda. Vojaški kaplani 3. razreda so bili uvrščeni v X. razred in so ustrežali činu nadporočnika.⁴⁵ Po novi ureditvi je Franc Čarman sodil prav mednje, plača pa je bila zato še naprej enaka kakor leto poprej. Tega leta so bili izdani tudi novi predpisi o duhovniški uniformi, ki so določali, da morajo duhovniki ob vsakdanji duhovniški noši nositi še avstrijsko črno službeno kapo s predpisano kokardo. Vsakdanjo uniformo so poleg omenjenega

³⁶ NŠAM, Protokoli škofijske pisarne 1852, prot. št. 2113; Ško-fijska pisarna D-XIV-Celje, št. 2113/1852.

³⁷ Prim. NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 1, Čarman/Tscharman, Franc. – V vseh vojaških dokumentih je kot datum nastopa vojaške službe sicer zapisan 4. december.

³⁸ Rainer-Regimentsmuseum: <https://www.rainer-regiments-museum-salzburg.at/en/regiment> (22. 6. 2020).

³⁹ *Militärschematismus* 1853, str. 337.

⁴⁰ Prim. Leiler, *Geschichte*, str. 257.

⁴¹ Prim. ÖSTA/KA, Conduite-Liste (CL), Mil. Geistl., Ktn. 859; Feldsuperiorat Graz, CL 1866, Tscharmann Franz.

⁴² ÖSTA/KA, Conduite-Liste (CL), Mil. Geistl., Ktn. 858, Feldsuperiorat in Verona, CL 1854, Tscharmann Franz.

⁴³ Prim. NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1855, prot. št. 17.

⁴⁴ *Novice*, 3. 10. 1855, str. 316, »Novičar iz raznih krajev«.

⁴⁵ Prim. Steiner, *Militärseelsorge*, str. 34.

pokrivala sestavljali še do kolen segajoč črn suknjič (*Klerikalrock*) in tesne dolge črne hlače. Ob slovesnostih so vojaški duhovniki še naprej nosili talarje s pasom in dvorogelniki, pri čemer so imeli višji duhovniki preko talarja ogrnjen vijoličast svilen ali obrobjen plašč.⁴⁶

Poleti 1855 je bil salzburski 59. pehotni polk v Italiji, kjer se je od 5. junija do 12. julija udeležil orožnih vaj pri Volti. Od tam ga je pot vodila do Verone, kjer so bili nastanjeni posamezni bataljoni, ki pa so bili spričo potreb občasno napoteni na različne manjše misije. Sredi septembra tega leta je bil polk napoten v novo garnizijo, v Trst; posamezni oddelki enote pa so bili raztreseni od Palmanove, Vidma, Gorice in Pulja do Ljubljane in Celovca. Polkovni štab je bil skupaj z 2. in 3. bataljonom stacioniran v Trstu. Toda to je bil za premik enote dokaj nesrečno izbran čas, kar je v zdravstvenem pogledu na splošno veljalo za leto 1855. Tedaj je namreč po deželah Habsburške monarhije kosila kolera, ki je terjala visok smrtni davek.⁴⁷ Časopisne novice so takrat od vsepovsod poročale o tej bolezni, ki naj bi se na Kranjsko razširila prav iz Italije. 20. junija 1855 so *Novice* med drugim poročale: »Kolera v Benetkah, Veroni in Reki po malem napreduje, v Milani in okolici še ni sledu od nje; tudi v Trstu je zlo potihnil prvi hrup.«⁴⁸ Vendar pa se je prav v tem času epidemija šele dobro začela. V Trstu je trajala od začetka junija do 21. novembra 1855. V tem obdobju je »zbolelo kar 4.799 (skoraj 5 %), umrlo pa 2.349 obolelih, torej je bila letaliteta nekaj manj kot 49. odstotka /.../.«⁴⁹ V takšno okolje je torej prispel salzburski 59. pehotni polk in z njim tudi Čarman. Iz zapisa v vojaški personalni mapi za leto 1856, torej leto dni po tej epidemiji, je mogoče ugotoviti, da se je polkovni kaplan v teh kriznih razmerah v Trstu posebej izkazal. Nadrejeni so poleg običajnih ocen, v katerih so tudi tokrat pohvalili njegovo gorečnost za dušnopastirska opravila, zapisali, da si je s svojo požrtvovalnostjo in predanostjo ter skrbnostjo z bolniki ob izbruhu epidemije kolere med vojaštvom pridobil splošno zaupanje.⁵⁰

Vojna v Italiji leta 1859

Aprila 1859 je bil salzburski 59. pehotni polk (1., 2., 3. in grenadirski bataljon) v sestavi 2. avstrijske armade v severni Italiji, kjer je skupaj s štajerskim 9. lovskim bataljonom, z nekaterimi konjeniškimi baterijami in deli 1. ogrskega huzarskega regimenta sestavljala brigado Lippert (generalmajor Georg Lippert

(1808–1885)) v diviziji podmaršala⁵¹ Sigismunda barona Reischacha (1809–1878), ki je bila del 7. armadnega korpusa pod poveljstvom podmaršala barona Thomasa Friedricha von Zobela (1799–1869).⁵²

Avstrijska cesarska armada je bila takrat razvrščena med Pavio in Bereguardo. Konec aprila se je med vojaštvom razvedelo, da se je Avstrijsko cesarstvo zapletlo v vojno s kraljevino Sardinijo in Francijo. Cesar Franc Jožef (1830–1916) je že 27. aprila v spomenici 2. armadi zapisal: »*Vojaki II. armade! Na vas je, da zmago pripnete na neomadeževano zastavo Avstrije! Pojdite torej z Bogom in z zaupanjem Vašega cesarja v boj!*«⁵³ S podobnimi formulacijami se je dva dni pozneje na vojake obrnil takratni poveljnik 2. armade ter guverner Lombardije in Benečije, feldcajmojster grof Ferencz József Gyulay (1798–1868). Ta je že v začetku maja prestopil bregove mejne reke Ticino in vdrl na piemontsko (sardinsko) ozemlje v upanju, da mu bo še pred prihodom francoskih čet uspelo opraviti s piemontsko (sardinsko) vojsko. Toda Francozi so uporabili železnico, tako da so bile piemontske okrepitev v francoskih uniformah kaj kmalu vpletene v prve bojne praske proti Avstrijem. Potem ko je brigada Lippert razporedila predstraže ob reki Pad, se je glavnina salzburskega pehotnega polka Rainerjev utaborila pri vasi Zinasco Nuovo, stotnja (oziroma pol stotnije) pa tudi po okoliških zaselkih Balossa-Biglia, Mezzana Babatoone, Somma in Mezzana Corti.⁵⁴

Polkovne patrulje so se na južni strani Pada že kmalu zapletle v prve spopade s sovražnikovimi silami. Tako so bile 19. in 20. maja 1859 vpletene v krvave praske z oddelki sardinske konjenice pri Casa Tismi, Casteggiu in Pancaranu. Prav 20. maja 1859 je izbruhnila prva večja bitka med sardinsko-francoskimi silami in cesarsko vojsko pri Montebellu (danes Montebello della Battaglia). V tem spopadu je bil udeležen tudi 3. bataljon 59. salzburskega pehotnega polka pod poveljstvom majorja grofa Otta Welsersheimba, ki je vzdolž železniške proge napredoval do vasi Genestrello, se tam zapletel v krvav boj z napredujočimi Francozi in utrpel hude izgube: 35 mrtvih in 85 ranjenih. Med huje ranjenimi je bil tudi podporočnik 1. razreda Josef Suppančič, ki je nekaj dni pozneje po amputaciji noge umrl v avstrijski vojaški bolnišnici v mestu Pavia. Kljub veliki hrabrosti salzburskih fantov, ki jo je pozneje izpričalo šest podeljenih velikih srebrnih in kar 15 malih srebrnih medalj za hrabrost, se je bil podmaršal Philipp von Stadion (1799–1868) primoran umakniti. Po tem prvem porazu je armadni poveljnik grof Gyulay preusmeril cesarske sile in se umaknil na avstrijsko ozemlje,

⁴⁶ Vrišer, *Uniforme*, str. 51.

⁴⁷ O tem med drugim gl. Keber, *Čas kolere*; Janša, *Kolera na Kranjskem*, str. 60–64; Železnik, *Družbeno-zgodovinski vidiki*.

⁴⁸ *Novice*, 20. 6. 1855, str. 196, »Kolera«.

⁴⁹ Železnik, *Družbeno-zgodovinski vidiki*, str. 132.

⁵⁰ ÖSTA/KA, CL, Mil. Geistl., Ktn. 858, Feldsuperiorat in Verona, CL 1856, Tscharmann Franz.

⁵¹ Čini slovenjeni po: Novak, *Nemščina brez učitelja*, str. 94.

⁵² Knorz, *Geschichte*, str. 443.

⁵³ »Soldaten der II. Armee! An Euch ist es, den Sieg an die unbefleckten Fahnen Österreichs zu binden. Geht mit Gott und dem Vertrauen Eures Kaisers in den Kampf!« Prav tam, str. 444.

⁵⁴ Prav tam, str. 445.

*Vier Mann vom Rainer - Inf. Regiment
verteidigen sich hinter einer Barrikade
von Leichen 24. VI. 1859.*

*Vojaki polka Rainer v bitki leta 1859 – spominska razglednica
(<http://www.rainerregiment.at/joomla/images/geschichte/patriotischetexte/1859.jpg> (2. 8. 2020)).*

kjer pa je konec maja znova prišlo do novega večjega spopada pri Palestri, v katerem so francosko-sardinjske sile porazile avstrijski 7. armadni korpus, ki se je moral ponovno umakniti. S tem avstrijskim porazom je bila pot do Milana prosta. Po bitki pri Palestri so se francosko-piemontske sile zbrale pri Novari, medtem ko so avstrijske sile zavzele položaje med Magento in Abbiategrasso. 4. junija je pri Magenti prišlo do bitke, v kateri je bil udeležen tudi 4. bataljon 59. pehotnega polka pod poveljstvom majorja Antona Catarozzija. Pripadniki polka so se vnovič izkazali s hrabrostjo in srčnostjo, zlasti med boji pri vasi Marcallo, kjer so se v ogorčenem boju spoprijeli s tujsko legijo in zouavi⁵⁵ iz 2. francoske divizije pod poveljstvom nadobudnega generala Charlesa-Marie-Esprit Espinassa (1815–1859), ki je v tej bitki padel. Tudi v tem spopadu avstrijske enote niso slavile, saj so se bile spričo francosko-piemontske premoči primorane umakniti dalje proti vzhodu. Solnograški 4. bataljon je svojo junaško držo nasproti prekaljenim francoskim enotam plačal z 31 mrtvimi, 52 ranjenimi in 121 ujetimi.⁵⁶

Štiri dni po bitki pri Magenti, natančneje, 8. junija,⁵⁷ je vojakom salzburskega 59. pehotnega polka na položajih pred mestecem Melegnano polkovni kaplan Čarman podelil vesoljno odvezo in jih ob tej

priložnosti nagovoril. Njegov nagovor je bil petintrideset let po dogodkih, ko so se veterani spominjali krvavih bojev v severni Italiji, kot zanimivost objavljen v zgornjeavstrijskem časopisu *Neue Warte am Inn*. Iz objavljenega razberemo, da je Čarman v gorečem govoru vojake spodbujal k hrabrosti ter jim govoril o zvestobi vojaški prisegi in ljubezni do domovine. Svoj ognjevit nagovor je zaključil z besedami: »Za Boga, cesarja in domovino! Tako nam Bog pomagaj. Amen!«⁵⁸ Omenjeni nagovor je učinkoval: vojaki salzburskega 59. pehotnega polka so hrabrost, požrtvovalnost in zvestobo cesarju izpričali v bitki pri Solferinu 24. junija 1859. Na predvečer bitke je bil salzburski 59. pehotni polk v sestavi 8. korpusa, ki mu je poveljeval podmaršal Ludwig August vitez Benedek (1804–1881). 1., 2., 3. in grenadirski bataljon polka so skupaj z 9. lovskim bataljonom in konjeniško baterijo sestavljali brigado Lippert (generalmajor Georg Lippert), ki je bila na desnem krilu avstrijske armade. Tam so prekrizali sablje s skorajda celotno piemontsko (sardinjsko) armado. Salzburski polk se je še posebej proslavil z junaškimi dejanji in požrtvovalnostjo v zagrizenih bojih s Sardinci pri San Martinu pri Gardskem jezeru (danes San Martino della Battaglia). Krvavi ples smrti je trajal skoraj ves dan; končal se je šele okoli 9. ure zvečer, ko se je 8. avstrijski armadni korpus moral umakniti in položaje pri San Martinu prepustiti zmagovitim

⁵⁵ Zouavi – francoski kolonialni polki lahke pehote iz severne Afrike.

⁵⁶ Povzeto po: Knorz, *Geschichte*, str. 446–462.

⁵⁷ V vojaških dokumentih ob omembi nagovora zasledimo datum 9. junij.

⁵⁸ *Neue Warte am Inn*, 23. 6. 1894, str. 3–4, »Vor fünfunddreissig Jahren«.

Pogled s stolpa sv. Martina (takratnih avstrijskih položajev) proti Solferinu (foto: John & Karen Deak, 2018).

Sardincem. Salzburški polk Rainerjev je svojo požrtvovalnost plačal z 72 mrtvimi, 324 ranjenimi in 105 pogrešanimi, med katerimi so bili večinoma ranjenci, ki so padli v piemontsko vojno ujetništvo. Smrt je med njimi tudi v prihodnjih dneh precej kosila, saj so zaradi neustrezne zdravstvene oskrbe življenja izgubili številni ranjeni častniki in vojaki.⁵⁹ Trpljenju pod žgočim soncem zapuščenih ranjencev na bojnih poljanah je bil priča mladi švicarski poslovnež Jean-Henri Dunant (1828–1910); kalvarija teh nesrečnežev ga je tako globoko pretresla, da je skupaj z nekaterimi somišljeniki že februarja 1863 v Ženevi ustanovil Mednarodni Rdeči križ.⁶⁰

Avstrija je v bitki pri Solferinu sicer doživela poraz, so se pa v teh spopadih izkazali pripadniki kranjskega 17. pehotnega polka. Capuder je zapisal, da so bili v sestavu 8. korpusa in pod Benedekovim poveljstvom skupaj s salzburškimi fanti tudi vojaki iz Kranjske. Ko se je bitka pri Solferinu zaključevala, so v hudi nevihti bili hud boj s piemontskimi in francoskimi četami na desnem krilu potolčene avstrijske armade in tako uspešno krili njen umik. Cesarske sile so se po tem porazu umaknile v sloviti četverokot, ki ga je uporabljal že feldmaršal Radetzky in ki si ga nasprotniki niso upali napasti. 11. julija je v Villafranci

prišlo do premirja, po katerem je pozneje Avstrija Francozom odstopila Lombardijo, izvzemši Mantovo in Peschiero.⁶¹

Pogum polkovnega kaplana Franca Čarmana

V krvavi bitki se je poleg častnikov in vojakov s prizadevnostjo in hrabrostjo proslavil tudi Franc Čarman iz Sv. Ane nad Tržičem, ki si je kot polkovni kaplan 59. pehotnega polka prislužil najvišje duhovniško odlikovanje – zlati duhovniški zaslužni križec *piis meritis*.⁶² V predlogu za to odlikovanje so njegovi nadrejeni navedli, da je na lastno pobudo spisal molitvenik, ga dal natisniti na lastne stroške in ga razdelil med vojake, da bi dvignil njihovo moralo ter vlil tolažbo in upanje ranjencem.

Tik pred začetkom bitke pri Solferinu, ki je končala drugo italijansko vojno za neodvisnost, je polkovni kaplan Čarman ob dežju sardinskih svinčenk vojakom 59. salzburškega pehotnega polka podelil splošno odvezo ter jih še zadnjič spodbudil k zvestobi in pogumu. Ves čas je bil na vojaškem obvezovališču,

⁶¹ Capuder, *Zgodovina c. in kr. pešpolka*, str. 152–153, 156.

⁶² Odlikovanje je bilo ustanovljeno leta 1801 in namenjeno vojaškim duhovnikom, ki so se na bojiščih posebej izkazali s pogumom pri opravljanju svojega poslanstva. Odlikovanje so podeljevali v dveh stopnjah, zlati in srebrni. Pavel Car podaja podroben opis odlikovanja: »*Odlikovanje je v obliki latinskega križa s trolistnimi vrhovi. V sredini križa, tako na prednji kot na zadnji strani, je pri zlatem križu belo emajliran medaljon, pri srebrnem križu pa plavo emajlirani medaljon; oba imata isti napis PIIS MERITIS, pobožnim, za zasluge. Trak je za obe stopnji enak, rdeč s štirimi belimi progami.*« (Car, *Slovenci*, str. 310).

⁵⁹ Podrobneje o bojih enote glej na primer: Das Infanterie-Regiment bei San Martino: http://www.rainerregiment.at/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=87 (25. 7. 2020).

⁶⁰ Dunant je napisal knjigo – spomine na to bitko, ki so bili prevedeni tudi v slovenščino. Gl. na primer: Dunant, *Spomini na Solferino*.

kjer je ranjence tolažil in jim pomagal ter umirajočim podeljeval poslednje zakramente. V noči po bitki je sam skrbel za ranjence, jih obvezoval in jim na lastne stroške priskrbel hrano. V skrajnih primerih jim je razdelil tudi lastna oblačila iz svoje prtljage. V času premirja je – zopet na lastne stroške – odšel v bližnjo vas Pozzolengo, da bi poizvedel o usodi ranjenih in ujetih pripadnikov salzburskega polka, prav tako pa je iz lastnega žepa prispeval sredstva za duhovni in materialni blagor ranjencev po različnih vojaških bolnišnicah. Omenjeni uradni komunike so pozneje povzemali tudi avstrijski časopisi in listi po vsej monarhiji.⁶³ *Oesterreichischer Soldatenfreund* je 5. oktobra opis Čarmanove aktivnosti sklenil tako: »Zavidamo polkom, ki imajo srečo, da imajo za svojega dušnega pastirja tako junaškega, energičnega in z apostolsko prizadevnostjo navdahnjenega duhovnika.«⁶⁴ O pogumnem slovenskem duhovniku je pet dni pozneje poročal tudi *Laibacher Zeitung*.⁶⁵

Ti lapidarni zapisi o Čarmanovih aktivnostih povzemajo vse tisto, kar so podrobno popisali v poveljstvu salzburskega 59. pehotnega polka. V obširnem poročilu so posebej izpostavili, da je »v zadnjem obdobju vojaške službe polkovni kaplan Franc Čarman (*Tscharmann*) predložil tako raznolike dokaze o svoji predanosti duhovniškemu poklicu in gorečnosti v skrbi za ranjene ter bolne, kar je poveljstvo polka spodbudilo, da je omenjenega duhovnika zaradi njegove službe priporočilo za višje odlikovanje pri korpusnem poveljstvu, kamor je poslalo poročilo o njem«. Ob tem so navedli, da je dal Čarman na začetku vojne vihre na svoje stroške natisniti 10.000 izvodov (priloženih)⁶⁶ molitvenikov za čas vojne in jih brezplačno razdelil med vojake. Neutrudni Čarman pa je poleg tega v tolažbo ranjenim spisal posebno molitev, ki jo je prav tako dal natisniti na lastne stroške in jo razdelil med ranjence po bolnišnicah.

V poročilu je polkovno poveljstvo posebej opozorilo na že omenjeno Čarmanovo navdahnjeno podelitev vesoljne odveze v ognju sovražnih svinčenk, ni pa pozabilo omeniti tudi njegovega blagoslova prapora grenadirskega bataljona 59. pehotnega polka, do katerega je prišlo 9. junija 1859 na bojnih položajih pri Muzzi. Hrabrost je, kakor je poročalo poveljstvo, 24. junija 1859 v bitki pri Solferinu izkazal tudi Čarman. Ves dan bitke je, kakor so zapisali v poročilu,

preživel na obvezovališču, kjer je goreče opravljal duhovniško službo, ob tem pa skušal pomagati ranjencem in sploh povsod, kjerkoli je bilo potrebno.

Ob umiku vojske je vso noč preživel na železniški postaji Peschiera, kjer se je kljub utrujenosti od prestanih naporov posvetil oskrbi ranjencev, ki jih je naslednjega dne na lastno pobudo pospremil v Verono. Tam je s svojim ugledom in besedo dosegel, da so najbolj pomoči potrebne takoj sprejeli v bolnišnico. Poleg duhovne oskrbe je poskrbel tudi za materialno oskrbo ranjencev, kakor je najbolje vedel in znal. Na svoje stroške jih je oskrbel s pijačo in hrano, v krščanskem duhu (*Christliche Milde*) pa je »slekel svoja oblačila« ter jih razdelil med razcapane ranjence, ki jih je najprej očistil in nato primerno oskrbel.

Po sklenitvi premirja je, kakor so zapisali v poročilu, ta zaslužni mož na lastno pobudo in na lastne stroške ter z dovoljenjem predpostavljenih odšel v sovražno Pozzolengo, da bi poizvedel o usodi nekaterih častnikov in vojakov 59. pehotnega polka, ki so ostali na bojišču in padli v piemontsko vojno ujetništvo. Po vrnitvi je – zopet na lastne stroške – odšel v bolnišnice v Vicenzo, Treviso in Padovo, kjer je obiskal ranjence ter jim nudil duhovno in materialno pomoč.

Za vsa prizadevanja in dejanja pri Solferinu, ki jih je storil na lastno pobudo, bi mu morali po mnenju polkovnega poveljstva podeliti primerno priznanje, zlasti ker se je posebej izkazal že v Trstu leta 1855, ko je v mestu divjala kolera. Takrat je za svoje delovanje prejel »le« pohvalo armadnega vodstva. Zato je poveljstvo polka armadno korpusno poveljstvo VIII. korpusa pozvalo, naj vsa navedena dela, ki so zapisana in temeljijo na resničnih dejstvih, upošteva pri podelitvi odlikovanja. Predlog enote je podprlo tudi poveljstvo brigade, ki je le še potrdilo navedena Čarmanova dela. Prav tako so predlog podprli pri poveljstvu divizije.⁶⁷

Polkovni kaplan Franc Čarman je bil konec leta 1859 zares odlikovan, o čemer so poročali vsi takratni časopisi in listi v cesarstvu. *Salzburger Zeitung* je 24. decembra 1859 povzel dunajski časopis *Wiener Zeitung* prejšnjega dne, ki se je skliceval na uradni vojaški list vojnega ministrstva na Dunaju in objavil seznam vseh, ki so prejeli vojaška odlikovanja za izkazano hrabrost med bitko pri Solferinu. Na seznamu se je znašlo tudi ime polkovnega kaplana 59. salzburskega pehotnega polka Franca Čarmana, ki je za opisano hrabrost prejel najvišje duhovniško priznanje – zlati zaslužni duhovniški križec *piis meritis*.⁶⁸

⁶³ *Laibacher Zeitung* je o njem poročal 10. oktobra 1859, pri tem pa navedel, da je bil Čarman »ein Laibacher genannt«. Zapisal je, da je bil doma iz Tržiča na Kranjskem in da je študije opravil v Ljubljani, kar pa – vsaj kar zadeva teologijo – ne drži (gl. *Laibacher Zeitung*, 10. 10. 1859, str. 921, »Vermischte Nachrichten«).

⁶⁴ *Oesterreichischer Soldatenfreund*, 5. 10. 1859, str. 656: Armee-Nachrichten: »/.../ Wir beiden die Regimenter, welche das Glück haben, so heldenmuthige, energische und vom Apostolischen Eifer besetzte Priester als ihre Seelsorger zu verehren.«

⁶⁵ Prim. *Laibacher Zeitung*, 10. 10. 1859, str. 921, »Vermischte Nachrichten«.

⁶⁶ V (doslej) pregledanih dokumentih teh prilog oziroma molitev ni bilo mogoče najti.

⁶⁷ ÖSTA/KA, Alte Belohnungsakten (ABA), MKSM., Nr. 56, 1859, Ktn. 58a: mapa 59. Inf. Regmt. Ehr. Rainer, Solferino 24. Juni; Nr. 330 An Das hohe kaiserliche königliche VIII. Infanterie Armee – Corps – Commando.

⁶⁸ *Salzburger Zeitung*, 24. 12. 1859, str. 3, »Salzburger Tagesneuigkeiten«.

Zlati zaslužni duhovniški križec piis meritis 1. stopnje
(foto: Pavel Car).⁶⁹

O omenjenem prejetem odlikovanju je Čarman v posebnem pismu z nemalo ponosa obvestil lavantinskega škofa in ga prosil, naj v naslednjem šematizmu ustrezno navedejo njegovo odlikovanje.⁷⁰

Nadaljnja služba in premestitev

Polkovni kaplan Franc Čarman je po prejetem odlikovanju še naprej služboval pri salzburskem 59. pehotnem polku Rainer in se večkrat oglasil v časopisu. Že v začetku leta 1860 je vsem prijateljem in znancem v časopisu voščil uspešno novo leto. Toda bolj kot voščila so zanimive druge notice, ki so se našle o njem. Julija 1861 se je iz Italije, natančneje, iz mesta Conegliano, ki leži v pokrajini Treviso, v časopisu neznanemu darovalcu posebej zahvalil za paket vojaških molitvenikov. Ob tej zahvali je Čarman iz-

razil željo, da bi ta dar našel posnemovalce, tako da bi ga lahko prejeli vsi vojaki. Darovanih molitvenikov je bilo namreč dovolj le za nekaj vojakov.⁷¹

Jeseni 1862 je v cesarskih oboroženih silah, kakor vsako leto, prišlo do različnih premestitev. Premeščen je bil tudi Čarman, ki je s 1. decembrom zapustil salzburski polk in postal polkovni kaplan 3. razreda pri mariborskem 47. pehotnem polku grofa Kinskega.⁷² Naposled mu je vendarle uspelo priti tja, kamor si je želel leta 1852.

Mariborski pehotni polk Antona grofa Kinskega (1779–1864), kakor se je po svojem imejtelju takrat imenoval, je bil ustanovljen leta 1682 v Pragi, prvi »lastnik in hkrati polkovnik« pa je bil grof Georg baron Wallis iz Karigmaina.⁷³ Prvotno je bil polk sestavljen iz čeških rekrutov, po preselitvi v Maribor pa je sprva imel naborni okraj v Mariboru, Celju in delu graškega okraja.⁷⁴ Prav spomladi 1862 so časopisi pisali o vrnitvi mariborskega 47. pehotnega polka Kinsky na Štajersko. *Marburger Zeitung* je 22. maja poročal, da bo polkovni štab domače enote skupaj z dvema bataljonoma nameščen v Celju.⁷⁵ Nekaj dni pozneje pa je *Correspondent* že navajal, da se enota vrača v Maribor.⁷⁶ Dejansko je bil del polka, skupaj s štabom, najprej v Celju, kjer so slovesno pričakali tudi 2. bataljon, ki se je 25. maja pripeljal v Celje, od tam pa se je enota po 32 letih zares vrnila v domače garnizijsko mesto.⁷⁷

Polkovni kaplan Čarman se je tudi v domači štajerski enoti očitno dobro znašel, polk pa je že kmalu dobil novo ime. 31. januarja tega leta je namreč na Dunaju umrl dotedanji imejtelj polka Anton grof Kinsky. Pokopan je želel biti v Dunajskem Novem mestu, kamor je polk na pogreb poslal deputacijo v sestavi 27 častnikov, ki jo je vodil polkovnik baron Ottokar Procházka. Precej verjetno je bil del te delegacije tudi polkovni kaplan. Cesar je že 12. maja 1864 določil novega polkovnega imejtelja, podmaršala Ernsta von Hartunga (1808–1879). Po njem je mariborski 47. pehotni polk dobil novo ime – polk Hartung. Podmaršal je »svojo« enoto prvič obiskal že junija tega leta.⁷⁸ Prav v teh novih okoliščinah in pod novim imejteljem je Čarman konec leta 1864 dočkal napredovanje v polkovnega kaplana 2. razreda.⁷⁹ Posledično se je nekoliko izboljšal njegov gmotni položaj.

⁷¹ *Salzburger Kirchenblatt*, 18. 7. 1861, str. 229, »Salzburg«.

⁷² Prim. *Kaiserlich-königliches Armee-Verordnungsblatt: Personal-Angelegenheiten*, 29. 10. 1862, str. 3.

⁷³ Radovanovič, *Ponovno doma*, str. 45.

⁷⁴ Prav tam, str. 78. – Pozneje so naborni okraj nekoliko spremenili in jim denimo odvzeli graški del.

⁷⁵ *Marburger Zeitung*, 22. 5. 1862, s. p., »Cilli«.

⁷⁶ Prim. *Correspondent für Untersteiermark*, 29. 5. 1892, s. p., »Marburg, 29. Mai«.

⁷⁷ Amon von Treuenfest, *Geschichte*, str. 699.

⁷⁸ Povzeto po prav tam, str. 700–702.

⁷⁹ Prim. *Der Kamerad*, 30. 12. 1864, str. 834, »Personal-Nachrichten«.

⁶⁹ Za posredovano slikovno gradivo se iskreno zahvaljujem dr. Pavlu Carju.

⁷⁰ NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1859, št. 2340.

1866 – zadnje leto v vojaški službi

Ob vstopu v leto 1866 je časopis *Slovenec* 3. januarja pisal o pričakovanjih ob novem letu, ki so jih ljudje gojili. V prvi vrsti so, kakor so navajali, pričakovali koristi in izboljšave za narod, obsežno razmišljanje pa so sklenili z naslednjimi besedami: »*Narodne naše pravice – veliko denarjev – pravo, svobodno ustavo naj nam prinese novo mlado leto! K temu pomagajmo vsi – k temu pomagaj nam Bog! Dobro novo leto!*«⁸⁰ Zelo po srečnem in uspešnem novem letu so mnogi, tako tudi polkovni kaplan Čarman, izrazili z voščili v časopisju.⁸¹ Toda leto je postreglo z napetostmi v notranji in še bolj zunanji politiki, ki so tistega poltja pripeljale do vojnih napovedi Prusiji in Kraljevini Italiji. Cesar Franc Jožef je v razglasu, ki so ga objavile *Novice*, klical, da so bili prisiljeni prijeti za orožje in da ga ne bodo odložili prej, dokler ne zavarujejo cesarstva.⁸² Habsburški imperij je v vojni proti Prusiji na bojno polje postavil t. i. avstrijsko severno armado, ki ji je poveljeval »lev Solferina«, tedaj že feldcjmogster⁸³ (*Feldzeugmeister*) Ludwig von Benedek; v vojni proti Italiji pa je t. i. avstrijski južni armadi poveljeval sin zmagovalca bitke pri Aspernu, nadvojvoda Albrecht (1817–1895). V sestavu južne avstrijske armade je bil tudi mariborski 47. pehotni polk, ki se je spet izkazal na bojnih poljanah. Polkovni vojaški kaplan Čarman je enoto pred odhodom nagovoril in fantom podelil blagoslov,⁸⁴ sam pa ni odšel z njimi. Viktor Kragl v Čarmanovi biografiji piše, da se je posebej izkazal v bojih pri Custozzi leta 1866,⁸⁵ kar pa ne drži povsem. Polkovni kaplan namreč ni bil neposredno na bojnih poljanah, pač pa v zaledju, saj je bil že ob začetku spopadov z ukazom poslan za dušnega pastirja v bolnišnico v Treviso.⁸⁶ Za to je bilo morda deloma krivo Čarmanovo zdravstveno stanje, a kljub temu je na odkazanem mestu neutrudno deloval med ranjenci. Poročevalec je zapisal, da je polkovni kaplan v Trevisu šest noči neprekinjeno skrbel za ranjence, ki so tja prihajali po bitki pri Custozzi. Kakor že leta 1859 je tudi tedaj na železniški postaji številnim ranjenim vojakom pomagal s priboljški in duhovno tolažbo: »*Tisoči so prejeli osvežitev, kjer se ni nihče zavzel zanje.*«⁸⁷ S pozivi v časopisih se je obrnil na prebivalstvo, naj daruje za ranjence, ki so se znašli v bolnišnicah, bodisi finančna sredstva bodisi cigare

Polkovni kaplan Francišek Čarman z odlikovanjem na prsih in dvorogelnikom v roki (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332).

ali vino. Vse zbrano naj posredujejo na štacijsko poveljstvo v Treviso.⁸⁸ Njegov poziv je bil očitno uspešen, saj se je Čarman konec julija, to pot že iz Novega mesta, posebej zahvalil za poslano darove, ki so jih zbrali damski odbori v Gradcu in Ljubljani. Omenil je, da so lahko na ta način pomagali okoli 2000 ranjencem, kar pa je prišlo v zaboj pod njegovim naslovom v Ljubljano, bodo sedaj odprli in razdelili med ranjence v bolnišnični filiali v Novem mestu.⁸⁹

Čeprav je bila vojska nadvojvode Albrehta na južnem bojišču uspešna, je severna armada že 3. julija pri Kraljevem gradu doživela uničujoč poraz. Posledično je Avstrija 23. avgusta podpisala praški mir, ki sta mu sledila mir s Kraljevino Italijo in izguba ozemlja na Apeninskem polotoku. Po teh porazih so se v Avstrijskem cesarstvu obetale številne reforme, ki so posegale tudi v vojsko in organiziranost vojaške duhovne oskrbe.

⁸⁰ *Slovenec*, 3. 1. 1866, str. 2, »Dobro došlo leto 1866!«

⁸¹ Prim. *Grazer Zeitung*, 5. 1. 1866, »Ad Nr. 4: Von den Besuchen am Neujahrsfeste 1866«.

⁸² Prim. *Novice*, 20. 6. 1866, str. 197–198, »Svojim narodom!«

⁸³ Visok generalski čin v cesarskih oboroženih silah. Iz pehote izhajajoči častniki so se v tem činu imenovali generali pehote, iz konjenice pa generali konjenice (gl. Novak, *Nemščina brez učitelja*, str. 94).

⁸⁴ Prim. *Tagepost*, 23. 5. 1866, s. p., »Der Steiermark!«

⁸⁵ Prim. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

⁸⁶ Prim. Amon von Treuenfest, *Geschichte*, str. 707.

⁸⁷ »Tausende von Verwundeten erhielten da Labung, wo sich Niemand ihrer annahm.« Gl. *Tagepost*, 26. 2. 1867, str. 7, »Eingesendet«.

⁸⁸ *Tagepost*, 3. 6. 1866, s. p., »Oeffentliche Bitte!«.

⁸⁹ *Tagepost*, 26. 7. 1866, s. p., »Herzlichsten Dank!«.

Kljub izgubljeni vojni se je polkovni kaplan Franc Čarman še naprej trudil pomagati vsem tistim vojakom, ki so jih ti spopadi prizadeli. Pri tem ni ostal le pri pozivih drugim, pač pa se je angažiral tudi s svojimi sredstvi. Tako je oktobra 1866 časopisje objavilo njegov poziv ranjenim vojakom polka Hartung, »*kteri se niso v stanu si z delom kruba služiti in so tedaj v veliki potrebi, naj se po svojem gosp. fajmoštru pri meni oglasijo. – Po primeri potrebnosti jim bom kaj malega poslal.*«⁹⁰ Dejansko je vsak, ki se je obrnil nanj, prejel vsaj skromno podporo.⁹¹

V luči teh prizadevanj je, kakor se zdi, pri polkovnem kaplanu Francu Čarmanu že dozorevala misel o upokojitvi. Morda je k temu poleg že omenjenega slabšega zdravja nekoliko prispeval tudi Čarman s svojim ravnanjem, kar pomenljivo nakazujejo zapisi v njegovi personalni mapi. Konec leta 1866 so ga namreč, kakor vsako leto, ocenjevali predpostavljeni. Ocene takrat 47-letnega vojaškega kaplana 2. razreda so podobne tistim iz prejšnjih let; navajajo njegovo gorečnost in predanost poklicu, zaslužene pohvale in odlikovanja, službe itd. Bolj kot omenjeni podatki so tokrat presenetile med opombami zapisane vrstice: »*Proti njegovemu moralnemu obnašanju ni ničesar povedati, toda letos ga je v njegovem poklicu zavedel njegov temperament, da se je v gostišču pustil sprovcirati in je javno vznemiril goste ter izzval žalitev.*«⁹² Podrobnosti o tem incidentu (še) ne poznamo, Čarman pa se je po tem dogodku in ob spoznanju, da bodo ob reformi vojske vsi polki izgubili polkovne vojaške duhovnike, odločil zapustiti vojaško službo. Tako je bil februarja 1867 zares upokojen.⁹³ O tem je Čarman 1. marca obvestil lavantinski škofijski ordinariat.⁹⁴

Nesojeni župnik v Radljah ob Dravi

Franc Čarman se je kot sveže upokojeni polkovni kaplan 2. razreda in duhovnik lavantinske škofije spomladi 1867 znašel v Celju. Najbrž je prav tam izvedel, da je bila že 3. aprila razpisana župnija Radlje ob Dravi. Župnija je bila pod patronatom verskega sklada. V večini tovrstnih primerov je bila prezentacija novega župnika pridržana štajerskemu deželnemu namestništvu. Čarman se je na razpisano mesto prijavil že 14. maja in prošnjo poslal škofijskemu ordinariatu. V njej je navedel dobre oziroma zelo dobre študijske uspehe v bogoslovju (*mit gutem und sehr gutem Erfolge*). Zapisal je tudi, da je zahtevani izpit (*Concurs-Prüfung*) opravil z zelo dobrim uspehom. Kot službene izkušnje je navedel svoje petletno kaplanovanje po različnih krajih, ki ga je opravljal v zadovoljstvo nadrejenih in ljudi. Posebej je izpostavil

svoje zanimanje za mladino in njeno šolanje, o čemer sta bila, kakor je zapisal, dobro poučena tako deželna vlada kakor tudi škofijski ordinariat. V prošnji je Čarman izpostavil še svojo petnajstletno službovanje v vojski, odlikovanja in pohvale, ki si jih je tam prislužil. Pri tem je nekoliko pretiraval, saj v prošnji beremo, da je tudi leta 1866 deloval na bojišču in v bolnišnicah.⁹⁵

Očitno je Čarman ujel še zadnji rok, saj je lavantinski škofijski ordinariat že štiri dni pozneje v dopisu štajerskemu deželnemu namestništvu poslal svoje stališče in *Qualifications-Tabelle*. V tabeli so bili za omenjeno župnijo predlagani trije kandidati: Čarman, Jožef Pečnik (*Petschnik*) (1818–1881), dotedanji kurat pri Sv. Joštu (Kozjak), in Marko Vučajnik (*Wutschaink*) (1816–1875), kurat v Prevorju na Kozjanskem. Pri vsakem kandidatu je ordinariat navedel njegove kvalitete, znanje jezikov itd. Na podlagi zbranih podatkov je bil na prvo mesto postavljen prav Čarman,⁹⁶ kar je upoštevalo tudi deželno namestništvo. Tako je bil Čarman s 1. junijem prezentiran za župnika v Radljah ob Dravi.⁹⁷ Toda že takoj je prišlo do zapleta, ki je bil najbrž povezan z vojaško pokojnino. Čarman je v zvezi s tem vprašanjem lavantinskemu škofijskemu ordinariatu že 12. junija poslal dopis, v katerem je zatrdil, da je mesto župnika pripravljen prevzeti le pod pogojem, da sme obdržati vojaško pokojnino, ki je takrat znašala 423 goldinarjev in 60 krajcarjev.⁹⁸ Župnijski dohodki so dosegali komaj polovico njegove pokojnine. Zato je ordinariat prosil, naj mu posreduje fasijo župnije, s katero bo lahko ministrstvo zaprosil za ohranitev pokojnine.⁹⁹ Zdi se, da tej želji niso ustregli, posledično pa se je Čarman župniji odpovedal. Namesto njega je radeljski župnik in dekan postal Valentin Par (1825–1898).¹⁰⁰

Sacelan na Štajerskem

Upokojeni polkovni kaplan Franc Čarman je, kakor navaja Kragl, po tej odpovedi prevzel mesto grajskega duhovnika – sacelana – na gradu Fala.¹⁰¹ Takratni gospodar omenjene graščine je bil Kuno Avgust Peter baron Kettenburg (1811–1882).¹⁰² Čar-

⁹⁰ *Novice*, 31. 10. 1866, str. 358, »Iz Trsta«.

⁹¹ Prim. *Tagpost*, 26. 2. 1867, str. 7, »Eingesendet«.

⁹² ÖSTA/KA, CL, Mil. Geistl., Ktn. 859, CL Feldsuperiorat Graz, 1866, Tscharmann Franz.

⁹³ Prim. *Tagpost*, 26. 2. 1867, str. 7, »Eingesendet«.

⁹⁴ NŠAM, Škofijski protokoli, Protokol za leto 1867, št. 572.

⁹⁵ NŠAM, Škofijska pisarna, D XVI-10: Čarman.

⁹⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, D XVI-10: Čarman.

⁹⁷ NŠAM, Škofijski protokoli, Protokol za leto 1867, št. 1336.

⁹⁸ Čarmanova pokojnina je bila dokaj visoka, celo višja kot denimo letna plača učitelja v Kanalu (335 gld in 50 kr); vendar je slednji dobil tudi prosto stanovanje (prim. *Slovenec*, 24. 1. 1867, str. 44, »Prazne službe«).

⁹⁹ NŠAM, Škofijska pisarna, D XVI-10: Čarman.

¹⁰⁰ Prim. *Slovenski prijatelj*, 15. 12. 1867, str. 573, »Lavantinska škofija«. Par je bil župnik v Radljah med 30. oktobrom 1867 in 30. avgustom 1870 (prim. NŠAM, Dekanijski šematizmi, šk. 1, Nove dekanije, Dekanije Radlje, Radlje).

¹⁰¹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

¹⁰² Podrobneje o falskih gospodih gl. Grahornik, Falski zemljiški gospodje, str. 75–92. – Za opozorilo na ta prispevek se zahvaljujem avtorju dotičnega prispevka.

man je na Štajerskem ostal dobro leto. Še poleti 1868 so ga *Novice* omenjale kot upokojenega vojaškega kaplana v Puščavi.¹⁰³ Prav leta 1868 pa se je preselil v Mošnje na Gorenjskem.¹⁰⁴ Najverjetneje se je od tam oglasil v *Grazer Volksblatt* s precej obsežnim dopisom, v katerem je odgovarjal na nekatere v časopisih navedene netočnosti in napačno razumevanje spovedi v vojski. Zdi se namreč, da je bilo člankov, ki so o spovedi napačno poročali kot o »c. kr. spovedi« – torej spovedi na ukaz, h kateri naj bi vojake silili –, preveč. Čarman je računal, da se bo oglasil kak bolj kompetenten sogovornik, a ker teh odgovorov ni bilo, se je odzval sam. V prispevku je zanikal, da bi bila spoved prisila, pri čemer se je lahko verodostojno skliceval na 15-letno aktivno službovanje v vojaški suknji, zaradi katerega je razmere dobro poznal. Zapisal je, da so tudi vojaki kristjani imeli pravico izpolnjevati svoje krščanske dolžnosti, kakor so te pravice šle drugim, na primer Judom. Če pa se kdo ni želel spovedati, je pristopil k spovednici in oddal listek, na katerem je bilo zapisano, da ni pripravljen na spoved, h kateri ga potem niso silili. Čarman je v svojem prispevku torej pojasnil vojaško spoved, pri čemer je posebej poudaril, da ne gre za izpolnjevanje vojaških naredb po črki predpisov, pač pa za precej bolj osebno dejanje, kakor je nasploh duhovna oskrba vojaštva, za katero je zadolžen vojaški duhovnik.¹⁰⁵

Čarman je torej pozorno sledil časopisju in vsemu, kar je bilo povezano z vojaškim stanom. Po kratkem bivanju na Gorenjskem je znova zamenjal okolje. V začetku leta 1871 ga je namreč za svojega sacelana pridobil Anton Adrijan grof Brandis (1832–1907). Tako se je znova znašel na Štajerskem, točneje, v grofovi graščini v Slivnici pri Mariboru.¹⁰⁶ Najbrž je maševal v novi neogotski grajski kapeli, ki jo je dal na južni strani dvorca postaviti že grofov oče Klemen Henrik Adam Ferdinand grof Brandis (1798–1863). Novo kapelo Marijinega brezmadežnega spočetja je 30. julija 1862 posvetil lavantinski knezoškof Anton Martin Slomšek, že dan pozneje pa je v njej prvo mašo daroval jezuitski novomašnik, Klemenov mlajši sin Erik Brandis (1834–1921). Takoj po novi maši je prav novomašnik svojega starejšega brata Antona Adrijana poročil s Terezijo Sofijo baronico Gudenus (1836–1919).¹⁰⁷

V času delovanja v Slivnici se je Čarman zaradi svojega temperamenta znašel v časopisju. Iz časopisnihotic lahko povzamemo, da se je, kot se zdi, spozabil in sredi ulice človeku, ki je na volitvah razglasil zmago liberalca, primazal klofuto. Oškodovani je bil pripravljen odstopiti od tožbe proti sacelanu, vendar

pod pogojem, da se ta obveže prispevati 50 goldinarjev slivniški šoli. Čarman se je zavedal, da bi pravdo izgubil in da bi bili sodni stroški občutno previsoki, zato je to ponudbo sprejel in predlagano vsoto daroval šolskemu fondu.¹⁰⁸

Čarmanov izbruh pri družini Brandis, kot kaže, ni pustil večjih posledic. V tem vihnem letu se je Čarman lotil pisanja o blejskem otoku. Njegovo pisanje je izšlo kot knjižica, ki jo je založil sam in je nosila naslov *Božja pot Matere Božje na Blejskem jezeru*. Na petnajstih straneh je na poljuden in bralcu prijazen način orisal lepoto jezera in pot do njega ter na kratko skiciral zgodovino romarskega kraja. Zapisal je zgodbo o pogumnih Blejках v času Ilirskih provinc in o nekdanji pomembni božji poti. Knjižico je zaključil z legendo o nastanku jezera in otoka. Zapis je sklenil z naslednjim nagovorom: »Tudi ti ne hodi iz tega kraja, da bi se v goreči molitvi ne priporočal Mariji, da bi ji ne potožil svojih potreb, jo ne prosil za svoje ljube, ktere si pustil domá, kar jih je toliko zadobilo, zadobil boš tudi ti.«¹⁰⁹ Knjižica je bila med ljudmi izjemno dobro sprejeta, saj je leta 1899 dočakala natis že četrte izdaje, ki jo je dopolnil in razširil založnik Anton Turk.¹¹⁰

Na Gorenjskem

Zdi se, da se je Čarman življenju sacelana na Štajerskem po slabem desetletju odpovedal. Zakaj je to storil, za zdaj ne vemo. Zanesljivo pa drži, da se je iz lavantinske škofije znova vrnil na Kranjsko in se naselil v Zgornjem Otoku pri Mošnjah. Od tam je ob delavnikih hodil maševat na Brezje, ob nedeljah pa v hišno kapelo kneza Windisch-Graetza na Bled.¹¹¹ Iz pripovedovanja »Stare Matijčovke« z Zgornjega Otoka izvemo, da se je tja vozil z vozom in s seboj večkrat vzel tudi njo. Andrej Resman dodaja, da je Čarman voz vedno »fural sam«.¹¹²

Zanimivo je, da v tem ustnem izročilu najdemo zapis, da naj Čarman ne bi posebno cenil knjig,¹¹³ kar pa je težko verjeti, saj je po najboljših močeh deloval prav na področju izobraževanja. Tako je bil namesto Gustava grofa Thurna (1836–1888), ki se je odpovedal svoji funkciji, že leta 1881 imenovan »kot ud« okrajnega šolskega sveta v Radovljici.¹¹⁴ Zakon z dne 25. februarja 1870 je v 2. členu določal, da so krajevni šolski svet, ki je skrbel za nadzor nad delovanjem šol, sestavljali predstavniki cerkve, šole in občine. Pravica do članstva v svetu je pripadala tudi

¹⁰⁸ *Tagepost*, 10. 2. 1874, s. p., »Aus Marburg«.

¹⁰⁹ Čarman, *Božja pot*, str. 15.

¹¹⁰ Čarman in Turk, *Božja pot Matere Božje na blejskem jezeru*.

¹¹¹ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

¹¹² Zasebni arhiv družine Podrekar, Zapuščina Viktorja Kragla: Ustno izročilo o Fr. Čarmanu.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Prim. *Obravnave deželne zbornice kranjskega v Ljubljani*, 1882, št. 5, str. 156: Imenovanje vojaškega kaplana Fr. Čarmana v okrajni šolski svet v Radovljici.

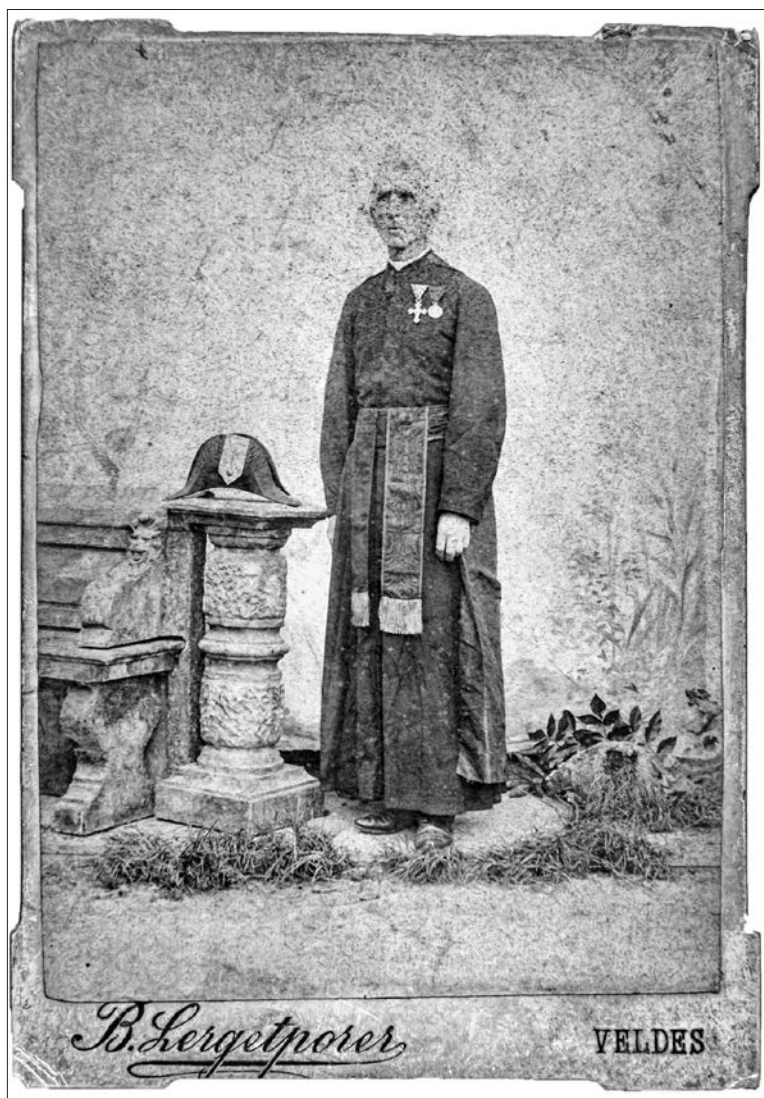
¹⁰³ Prim. *Novice*, 15. 7. 1868, str. 234, »Denarni zapisnik Matičin«.

¹⁰⁴ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

¹⁰⁵ *Grazer Volksblatt*, 23. 4. 1869, s. p., »Die k. k. Dienstbeichte«.

¹⁰⁶ Prim. *Zgodnja danica*, 20. 1. 1871, str. 24, »Duhovske spremembe«.

¹⁰⁷ Lazarini, Klemen grof Brandis, str. 88.

Ostareli Čarman v uniformi z zlatim zaslužnim duhovniškim križcem in spominsko vojno medaljo¹¹⁵ na prsih (iz zapuščine Viktorja Kragla; hrani: družina Podrekar).

»šolskemu patronu«, ki je lahko bil član osebno ali po namestniku ter je imel tudi pravico glasovanja. Višji, okrajni šolski sveti, ki so skrbeli za nadzor nad šolami v političnem okraju, so bili sestavljeni iz: predsednika (to funkcijo je opravljal predstojnik političnega okrajnega oblastva); enega od duhovnikov tistih »verozakonskih družeb, katerih dušno število znaša v okraji čez 2000. Izvolitev gré škofijskemu oblastvu, oziroma senijoratu«; dveh šolskih izvedencev, ki sta bila izvoljena iz okrajne »učiteljske skupščine«; dveh udov, ki

so ju izvolili v okrajnem »zastopu«, oziroma, če ga ni bilo, »iz dveh od deželnega odbora izvoljenih udov«. Okrajni šolski svet je imel šestletni mandat, vsako spremembo in vse izvolitve oziroma imenovanja pa so morali naznaniti deželnemu načelniku. Dolžnost okrajnega šolskega sveta je bila predvsem skrbeti za »koristi šolskega okraja«, bdeti nad njegovim delovanjem in poslovanjem ter izvrševati in implementirati zakonodajo. Imel je pravico do obravnav zaradi širitev obstoječih šol ali vzpostavljanja novih. Nadzorovati je moral šolska poslopja, šolsko disciplino in letne proračune ter podajati spričevala učiteljem in priporočila oziroma mnjenja o njihovem delu višjim šolskim oblastvom itd. Seje sveta so potekale vsaj enkrat na mesec, po potrebi pa večkrat.¹¹⁶

¹¹⁵ Vojno medaljo (*Kriegsmédaille*) 1873 je cesar Franc Jožef ustanovil 1. decembra 1873. Prejeli so jo vsi, ki so med letoma 1848 in 1869 (pozneje tudi udeleženci bojev v letih 1878 in 1900) sodelovali v bojnih operacijah ne glede na čin in družbeni položaj. Več o tem glej: Car, *Slovenci*, str. 274. Glede na notico iz spominov Andreja Resmana, da se je Čarman oblekel v uniformo ob cesarskem obisku Bleda leta 1883, ni izključeno, da je bila fotografija posneta v tistem času.

¹¹⁶ Povzeto po: Heinz, *Zbirka zakonov*, str. 416–425. Za vse posredovano gradivo se iskreno zahvaljujem dr. Branku Šuštarju.

Windisch-Graetzova kapela na Bledu, kjer je ob nedeljah maševal Franc Čarman (Razgledi Muzejskega društva Bled za leto 2012, str. 37, posredoval Niko Mučič).

Čarman je pri tem delu aktivno sodeloval. Vanj je bil kot predstavnik deželne zbornice vpet vse do leta 1891.¹¹⁷ Zanimivo je, da je časopisje ob njegovem odstopu poročalo tudi o preselitvi, in sicer naj bi se Čarman preselil v Planino (Haasberg oziroma Hošperk) na Notranjskem.¹¹⁸ Zdi se, da je bil tam le v začasni službi pri knezih Windisch-Graetzih, sicer pa je še vedno bival v mošenjski župniji oziroma začasno tudi drugod. Kragl namreč poroča, da je že pozimi tistega leta prevzel opravljanje svetih maš pri cerkvi presvetega Srca Jezusovega v Repnjah, kar pomeni, da je od jeseni do pomladi tam tudi bival.¹¹⁹ Bil je podpornik dijakov in visokošolcev na Dunaju; podpiral jih je tudi kot član Odbora podpornega društva za slovenske visokošolce na Dunaju.¹²⁰ Bil je tudi član Mohorjevega društva in Slovenske matice.¹²¹

Čarman in šola pri Sv. Ani

Čarmanovo zanimanje za razvoj šolstva je do izraza še posebej prišlo v skrbi za otroke iz njegovega rojstnega kraja. Na njegovo pobudo so se že leta 1873, v času cesarjevega vladarskega jubileja,¹²² pogotovo za dovoljenje, da bi lahko izpeljali loterijo s

praktičnimi nagradami ter na ta način zbirali sredstva za izgradnjo in vzpostavitev nove šole v občini Sv. Ana pri Trziču. Čarman je za loterijo volil zlato uro in eleganten srebrni pisalni pribor, vse skupaj v vrednosti okoli 200 goldinarjev, ter se obrnil na druge »prijatelje šole«, da bi sodelovali po svojih močeh. Čarman je v notici pojasnil, da je občina Sv. Ana prerевна in ne more zagotoviti sredstev za izgradnjo tako potrebne ustanove za takrat skoraj 70 otrok, ki večinoma niso obiskovali pouka, saj je bila šola v Trziču predaleč.¹²³ Za otroke, ki so šlo kljub temu obiskovali, je bilo to »izredno težavno zaradi dolgega pešačenja. Posebej so bili prizadeti otroci visokogorskih kmetij.«¹²⁴ Zaradi tega so stekla prizadevanja, katerih spiritus agens je bil prav »Žnidarjev gospod«, Franc Čarman. Njegovo prizadevanje in truda polna pot do uresničitve te zamisli sta na Kranjskem vzbudila precej pozornosti: »Stavba Ljubljanske realke ni delala po deželi toliko hrupa, kakor ga dela po vsem Gorenjskem stavba priproste g. Čarmana enorazrednice v Šentanski dolini pod Ljubeljem. Več nego 10 let je bilo slišati o tej šoli, in ni bilo menda odličnega gosta na Gorenjskem, ktere ga bi g. Čarman ne bil moledoval za rojstnega kraja svojega šola.«¹²⁵ Zanimivo, da o tem Čarmanovem delovanju vestni Kragl pri opisu nastanka in delovanja ljudske šole pri Sv. Ani ni posebej poročal; zato pa je sodelovanje upokojenega vojaškega kaplana pri ustanavljanju šole zabeležila tamkajšnja šolska kro-

¹¹⁷ Prim. *Popotnikov koledar* 1891, str. 87.

¹¹⁸ Prim. *Novice*, 11. 2. 1891, str. 45–46, »Deželni odbor«.

¹¹⁹ Prim. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 332.

¹²⁰ Prim. *Edinost*, 16. 1. 1896, s. p., »Odbor podpornega društva«.

¹²¹ Prim. *Letopis slovenske matice* 1894, str. 386.

¹²² Praktični polkovni kaplan Čarman je najbrž računal, da bo zaradi vladarskega jubileja mogoče prej priti do potrebnega dovoljenja za izvedbo loterije.

¹²³ Prim. *Grazer Volksblatt*, 30. 11. 1873, s. p., »Aus der Provinz u. den Nachbarländern«.

¹²⁴ SŠM, mapa Podljudelj (sv. Ana), Začetek šole pri sv. Ani je pri Ukanu, str. 1.

¹²⁵ *Slovenec*, 18. 12. 1885, s. p., »Z Gorenjskega«.

nika: »Znamenit duhovnik je bil domačin, vojni kurat Fr. Čarman, ki se je posebej zavzemal za ustanovitev ljudske šole pri sv. Ani, je za napravo novega šolskega poslopja daroval 500 gld. ter otrokom kupoval zvezke in knjige.«¹²⁶

Pot do ustanovitve omenjene šole pa je bila trnjeva in zaradi nje je bilo prelitega nemalo črnila, saj so časopisi pogosto bolj ali manj objektivno poročali o »nastajanju« in težavah, ki so pestile ljudi. Čarman, kot se zdi, pri tem ni neposredno sodeloval, posredno pa je bil še kako vpleten, saj je prav on že leta 1883 šolskim potrebam namenil svojo hišo, ki jo je pozneje prodal in si v njej izgovoril le prežitek; res pa je, da so bili ti skromni prostori takrat mišljeni »le za silo«, dokler ne bodo zgradili nove stavbe. Že leta 1885 je bila šola pri Sv. Ani potrjena, zaradi česar pa je završalo v slovenskem časopisju. Posebni časopisni poročevalec je pripravil reportažni opis teh prostorov, namenjenih poučevanju šentanske mladeži. Objavil je naslednji opis: »Misli si č. bralec priprosto bajto, stopi v vežo! Na levi ti je soba in sobica, kjer stanuje posestnik s svojo družino; na desni pa mala soba: šola in tik nje kuhinja za učitelja. Po veži stojé vodni škafi, pominjeki, burklje itd., ker veža je domači družini tudi kuhinja, kakor po kmetih sploh. Kak prizor, kadar bo hišna gospodinja v veži napravljala pičo svoji živinici, in bo g. učitelj tik nje v sobici podučeval mladino. V tej šoli otrokom gotovo ne bo dolg čas, ker se jim bo v šolo prišli zdelo, da so prišli le v vas k sosedu, in ne bodo med šolo in domačo hišo našli dosti razločka. Iz veže prideš po stopnjicah (?) [sic!] na vrh; na levi zopet vrh za domačo družino, in na desni učiteljevo stanovanje. To je v vsem Šentanska šola. Toraj kmetiška družina in šola pod eno streho in še kakošna družina? Trije zakonski pari in še ena – mati.« Ob tem se je poročevalec pridružil nad oblastmi, češ, le kako so lahko dovolile kaj takšnega. Posebej je izpostavil, da šola stoji na neprimernem kraju in preblizu Tržiča, kar naj bi bilo tudi mnenje krajanov: »S komur koli sem govoril, vsak je rekel, da šola ni na pravem kraju. Če mora že šola v ti dolini biti, so mi djali, naj bi bila pri "Žnidarji" kje.«¹²⁷ Poročevalec se tedaj ni sprehodil še do omenjene domačije, temveč je razočaran odšel domov, kakor je zapisal v sklepu reportaže.¹²⁸

Kot je bilo že omenjeno, je do formalne ustanovitve šole prišlo leta 1885, a šola takrat še ni zaživela. Časopisje je tega leta objavilo notico o učiteljskih službah, med katerimi je bila razpisana tudi služba učitelja »na novi jednorazrednici pri sv. Ani nad Tržičem«. Učitelj je imel zagotovljeno stanovanje in letno plačo v višini 400 goldinarjev.¹²⁹ Toda interesentov

za to službo, kakor je mogoče razbrati, ni bilo. Tako so v *Slovenskem narodu* novembra 1889 spet objavili notico, da je bila poleg stanovanja učiteljska plača za šolo pri Sv. Ani še vedno določena na omenjenih 400 goldinarjev, dodali pa so »priklado« v višini 30 goldinarjev.¹³⁰ A kot kaže, tudi to ni bilo dovolj, da bi se na razpis kdo prijavil. Tako še v začetku leta 1890 šola ni zaživela. So se pa tistega leta pojavili glasovi, da naj bi v šentanski dolini ustanovili nemško šolo. *Slovenski narod* je trdil, da si zanjo prizadeva predvsem ravnatelj šentanskega rudnika Simon Rieger (1849–1931): »Kakor gre govorica, prizadeva si on na vse pretege, da bi v Šentanski slovenski dolini v življenje uzbudil nemško šolo, in celo šolske prostore ima že pripravljene. Toda nadejamo se, da njegovo prenatrageno postopanje ne bode imelo zaželenega uspeha. Naša dolina za celo dvanajstotico rudarskih nemških otrok pač ne potrebuje nemške šole, živo potrebna pa nam je slovenska šola za desetkaratno število slovenskih otrok.« So pa znova opozorili, da slovenska šola kljub ustanovitvi dotlej še ni zaživela; to pa zato, »ker za to šolo nismo še mogli dobiti učitelja«. V prispevku so se obrnili tudi na Ciril Metodovo šolsko društvo, ki naj bi s finančno dotacijo poskrbelo za primerno letno nagrado prihodnjemu učitelju. Na koncu so posvarili krajane, naj nikar ne poslušajo »sladkih toda prevarljivih besed tujih zapeljivcev«, in naj še naprej skrbijo, da se ohrani »živo ljubezen do svojega materinega jezika«.¹³¹ Zdi pa se, da ti pozivi niso obrodili večjih uspehov, saj za to službo še vedno ni bilo primerne prosilca. Tako je *Slovenec* junija 1891 poročal, da je bila že »četrtočrtokrat« razpisana učiteljska služba: »V treh zadnjih rokih ni bilo prosilcev, koliko jih bo zdaj, se ne ve.« Upali so, da bodo dobili poštenega učitelja.¹³²

Časopis *Slovenski narod* je o šentanski šoli že 20. junija 1891 objavil notico, v kateri je pisec natolceval, da naj bi bil glavni zaviralec odprtja že ustanovljene slovenske šole pri Sv. Ani takratni tržiški župnik Francišek Špendal (1846–1915), ki naj bi se »bal za svoje Nemce«. Med drugim so v *Slovenskem narodu* zapisali, da je bila šele takrat razpisana učiteljska služba z letno plačo 530 goldinarjev, družba sv. Cirila in Metoda pa naj bi dodala še 100 goldinarjev nagrade.¹³³ Presenetljivo je, da je *Slovenski narod* objavil to trditev, saj je nekaj let pred tem nekajkrat objavil vest o razpisanem učiteljskem mestu. *Narodov* članek je z obsežnim zapisom in doslednimi navedbami dokumentacije že nekaj dni pozneje v *Slovincu* spodbijal tržiški župnik Špendal, ki je bil tudi predsednik »krajnega šolskega sveta pri sv. Ani nad Tržičem«, kakor se je podpisal. Župnik je jasno povedal, da nikoli ni nasprotoval slovenski šoli in še manj šoli pri Sv. Ani, opozoril pa je, da je Čarman hišo, ki jo je leta

¹²⁶ SŠM, mapa Podlublje (sv. Ana), Kronika iz l. 1939, str. 11. Izraz vojaški (vojni) kurat je tu neustrezen, saj se je uveljavljal postopoma šele po preureditvi cesarstva v dvojno monarhijo.

¹²⁷ Ob uresničitvi te zamisli bi šola delovala v Čarmanovi rojstni hiši (gl. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 100).

¹²⁸ *Slovenec*, 18. 12. 1885, s. p., »Z Gorenjskega«.

¹²⁹ *Slovenski narod*, 1. 12. 1885, s. p., »Učiteljske službe«.

¹³⁰ *Slovenski narod*, 4. 11. 1889, s. p., »Pri sv. Ani nad Tržičem«.

¹³¹ *Slovenski narod*, 24. 12. 1890, s. p., »Izpod Ljubelja«.

¹³² *Slovenec*, 23. 6. 1891, s. p., »Iz Tržiča«.

¹³³ *Slovenski narod*, 20. 6. 1891, s. p., »Iz Šentanske doline«.

Ukanova domačija (Sv. Ana št. 18), hiša prve šentanske šole (foto: Urša Frelih Meglič, 2020).

1883 sprva volil za šolo, že 27. januarja 1885 prodal in si v njej pridržal »pravico dosmrtnega užitka severne hišne polovice«. To je povzročilo nemalo težav ter več obravnav šolskih oblasti in okrajnih šolskih svetov. Špendal je posebej izpostavil šolsko obravnavo, ki je »na licu mesta« potekala 28. julija 1887. Takrat je tudi sam podal stališče o šoli, kar je bilo zabeleženo v zapisniku, ki ga je ob tej priložnosti povzemal: »Moje stališče je bilo jasno: zoper šolo v šentanski dolini sploh nisem, sem pa zoper šolo v hiši št. 18. Navedel sem bil zoper šolo v hiši št. 18 sedem vzrokov, katere sem vse podpiral s postavnimi šolskimi določili. C. kr. okr. š. svet je v razglasu dne 13. avg. 1888, št. 548 uvaževal moj govor, ker se v razglasu bere: 'Krajnega sveta načelnik gospod farni oskrbnik pa ni sploh zoper šolo in priznava potrebo šole za šentansko občino glede števila otrok itd. – ali on je zoper šolo v hiši št. 18. itd.' – Odlok se glasi, da zadostujejo prostori šoli za silo, šola se ima v hiši št. 18 pričeti za čas, dokler si ne napravi občina šentanska svoje v vseh obzirih postavno dodelane lastne šole.«¹³⁴

Župnik se je obregnil tudi ob razpisano službo in navedel, da je bil prvi razpis do 20. decembra 1885, drugi do 20. novembra 1889, tretji do 25. novembra 1890 in leta 1891 že četrti, ter dodal: »Če ni bilo prosilcev, kaj morem jaz za to?!« Iz župnikovega zapisa je mogoče razbrati, da je bil pri šolskih oblasteh še takrat v obravnavi postopek o zadevi šentanske šole. Špendal je naravnost zapisal, da tega ne more obja-

viti, »dokler ne razsodijo šolske oblasti«. Svoj zagovor je sklenil z besedami, ki jih je zapisal že ob obravnavi leta 1887: »Gospóda! 21 let sem duhovnik, pa še nikoli nisem bil nasprotnik šoli, pač pa sem že veliko zá njo storil in bom še, če Bog dá, morda ravno za šentansko, toda vselej vse pošteno! Clara pacta, boni amici!«¹³⁵

Zdi se, da je to pojasnilo zaleglo, pa tudi vsi postopki so šli svojo pot, saj se je tiste jeseni končno zares začelo. *Učiteljski tovariš* je 16. septembra objavil vest, da je gospod Luka Albrecht, začasni učitelj v Ledinah, dobil »začasno« službo na enorazredni šoli pri Sv. Ani.¹³⁶ V kraj je prišel mlad, leta 1865 v Stari vasi pri Žireh rojeni učitelj, ki je maturiral šele leta 1889.¹³⁷ Mladi Albrecht je moral takoj poprijeti za delo, saj se je pouk na šoli pričel že 3. oktobra 1891. V kroniki beremo, da je bilo v šolo vpisanih 84 otrok (33 dečkov, 51 deklic), do konca leta pa naj bi to število naraslo na 110.¹³⁸ V spomenici o prvih začetkih šole pa najdemo podatek, povzet iz šolske matice, da je bilo vpisanih 26 dečkov in 24 deklic. »Najstarejša je

¹³⁵ Prav tam. Del župnikovega odgovora lahko razberemo tudi iz Razsodbe c. kr. šolskega sveta v Kranju, ki so jo pred nekaj leti našli pri Ukanovi domačiji. Ta posebej omenja Čarmanovo prizadevanje za ustanovitev šole pri Sv. Ani. Pričujoči časopisni prispevki in šolska kronika pa to razsodbo postavljajo v širši kontekst dogajanja (gl. Romšak, *Sv. Ana pod Ljubeljem*, str. 171). Za posredovani prepis celotne razsodbe se iskreno zahvaljujem gospe upokojeni učiteljici Maji Ahačič.

¹³⁶ *Učiteljski tovariš*, 16. 9. 1891, str. 287, »Osobne vesti«.

¹³⁷ Prim. Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 251.

¹³⁸ SŠM, mapa Podljudelj (sv. Ana), Kronika iz l. 1939, str. 11.

¹³⁴ *Slovenec*, 27. 6. 1891, s. p., »Iz Tržiča«.

bila 12-letna Frančiška Blejčeva-Megličeva, najmlajši pa Žnidarjev (Ankeletov) 6-letni Nacek. Približno polovica otrok je bilo starih od 9 do 12 let, polovico pa 6 do 8 let. Pet učencev je imelo še vedno 6 km do šole, 13 pa po 5 km. Enorazrednica je bila tako natlačena z 'veliko vesele in tudi malo poredne mlade krvi'.¹³⁹ Zanimivo, da te podatke o nižjem številu otrok najdemo tudi v časopisni notici, ki jo je v zadnjih dneh decembra 1891 objavil *Slovenec*. Poročevalec iz šentanske doline je uvodoma priznal, da se je zgodba o njihovi šoli v zadnjih letih vlekla kakor jara kača, nato pa zapisal, da se je v prostorih hiše št. 18 po odloku šolskih oblasti začelo s poukom »za čas, dokler si ne napravi občina šentanska svoje v vseh ozirih postavno dodelane lastne šole«. V zapisu je navedel, da »gg. župnik tržiški in učitelj šentanski« poučujeta do 50 otrok.¹⁴⁰ Zapisal je še, da je bila prav 30. decembra na licu mesta izpeljana komisijiska obravnava, na kateri so določili primeren prostor za gradnjo nove šole, na vrsti pa je izdelava vseh potrebnih načrtov.¹⁴¹

Za novo šolo je zemljišče sredi doline od Frančiške Čarman s hišne št. 34 odkupil krajni šolski svet, z zidavo pa so začeli 3. maja 1893. Pri tem je pomembno vlogo igral denar, ki ga nikoli ni bilo dovolj. Za pomoč so se obrnili na različne dobrotnike, med katerimi je največ prispeval Julij baron Born (1840–1897), kar 2500 goldinarjev, tisoč goldinarjev manj je prispevalo vodstvo rudnika živega srebra, 500 goldinarjev pa Frančišek Čarman.¹⁴² Na pomoč je priskočila tudi občina Sv. Ana, svoje pa je pristavil še kranjski deželni zbor, ki je na šesti seji 23. januarja 1894 krajni šolski svet pri Sv. Ani podprl s 600 goldinarji za gradnjo šolskega poslopja.¹⁴³ Stavbo je po načrtih inženirja Tomana iz Kranja zidal celovski zidarski mojster Madille, dograjena pa je bila leta 1894. Slovesno so jo blagoslovili 30. julija tega leta.¹⁴⁴

Čarman je torej naposled dočkal dan, ko je bila dograjena nova šola pri Sv. Ani.¹⁴⁵ Tako se mu je izpolnila želja, da je domači kraj dobil za takratne čase sodobno šolsko poslopje. Iz posameznih časopisnih notic lahko razberemo, da se je Čarman tudi sicer živo zanimal za dogajanje v domačem kraju in da je po svojih najboljših močeh prispeval sredstva za pomoč revnim učencem. Tako se je že v začetku leta 1894 šolski voditelj šentanske šole Luka Albrecht Čarmanu pisno zahvalil »za podarjenih 20. gold. v naravno obleke revnim učencem tukajšnje šole«.¹⁴⁶

Čarmanova smrt in oporoka

Leta 1895 je upokojenemu vojaškemu kaplanu Frančišku Čarmanu opešalo zdravje. Andrej Resman in vdova »Stara Matijčevka« sta Kraglu omenila, da je bil bolan na želodcu; Resman je bil bolj natančen, saj je dejal, da je imel »raka na želodcu«. Oba pa sta povedala, da je Čarman »ležal bolan kake pol leta«.¹⁴⁷ Časopisne notice to precej povedno potrjujejo, saj omenjajo, da je bil v tem obdobju »večkrat previden s ss. zakramenti za umirajoče«.¹⁴⁸ Življenje upokojenega vojaškega kaplana Frančiška Čarmana se je izteklo v njegovem 77. letu, 10. oktobra 1895. O njegovi smrti so poročali vsi vidnejši slovenski časopisi, odmevala pa je tudi v avstrijskem časopisju.¹⁴⁹ *Slovenec* je že 11. oktobra 1895 objavil kratek nekrolog, v katerem so navedli le temeljne podatke in nekoliko netočno zapisali, da je »od l. 1868« bival v Mošnjah.¹⁵⁰ Dan pozneje je o njegovi smrti poročal tudi *Slovenski narod*, ki je upokojenega vojaškega kaplana Čarmana označil kot dobrega rodoljuba, vnetega »za šolstvo z besedo in dejanjem. Bodi mu blag spomin!«¹⁵¹ 12. oktobra je bil Čarmanov pogreb, ki je po poročilu iz Mošnjah potekal »zelo veličastno«. Pogrebno opravilo je v Mošnjah ob pomoči enajstih duhovnikov vodil Čarmanov rojak, stolni prošt dr. Leonard Klofutar (1819–1901). Med duhovščino je bil prisoten tudi takratni tržiški župnik Špendal, ki je potem v Tržiču vodil pogreb. Čarman je namreč želel, da bi bil pokopan na domačem, tržiškem pokopališču, in to željo so mu izpolnili. Sicer pa se je pogreba udeležilo »mnogo vernega ljudstva«; med eminentnejšimi možmi pa je bil prisoten tudi knez Robert Windisch-Graetz (1831–1913) s »princesinjo«.¹⁵² Ta je, skupaj s princii Polignaci z gradu Podvin, daroval »krasne vence«, kakor razberemo iz zahvale, ki jo je v imenu sorodnikov spisal mošenjski župnik Janez Berlic (1842–1918) in 15. oktobra objavil *Slovenec*.¹⁵³ Zahvala izpostavlja pomembno vlogo gospoda notarja V. Globočnika, ki je bil, kakor beremo, izvrševalec pokojnikove oporoke.

Prav o Čarmanovi oporoki je bilo prelitega še precej črnila. Časopis *Slovenec* je že ob zapisu o pogrebnih slovesnostih navedel, da je Čarman večino svojega premoženja volil, »da se pri sv. Ani nad Tržičem ustanovi samostojna župnija«. Dodal je, da se je radodarno spomnil tudi na revne učence.¹⁵⁴ Zgodnja danica je nekaj dni pozneje še podrobneje poročala o Čarmanovih volilih in zdi se, da je pisec oporoko dobro poznal. Tako lahko preberemo, da je bilo

¹³⁹ SŠM, mapa Podljudelj (sv. Ana), Začetek šole pri sv. Ani je pri Ukanu, str. 1–2.

¹⁴⁰ *Slovenec*, 31. 12. 1891, s. p., »Od sv. Ane nad Tržičem«.

¹⁴¹ Prav tam.

¹⁴² SŠM, mapa Podljudelj (sv. Ana), Kronika iz l. 1939, str. 11.

¹⁴³ *Novice*, 2. 2. 1894, str. 44, »Deželni zbor Kranjski«.

¹⁴⁴ SŠM, Podljudelj (sv. Ana), Kronika iz l. 1939, str. 11.

¹⁴⁵ O poteku tamkajšnjega pouka in spominih na to stavbo gl. Romšak, *Sv. Ana pod Ljudeljem*, str. 170–177.

¹⁴⁶ *Slovenec*, 1. 3. 1894, s. p., »Zahvala«.

¹⁴⁷ Zasebni arhiv družine Podrekar, Zapuščina Viktorja Kragla: Ustno izročilo o Fr. Čarmanu.

¹⁴⁸ *Zgodnja danica*, 18. 10. 1895, str. 336, »Mošnje«.

¹⁴⁹ Prim. (*Neuigkeits*) *Welt Blatt*, 17. 10. 1895, str. 15, »Personal-Nachrichten: Diözese Lavant«.

¹⁵⁰ Prim. *Slovenec*, 11. 10. 1895, s. p., »Umr! je«.

¹⁵¹ *Slovenski narod*, 12. 10. 1895, s. p., »Umr! je«.

¹⁵² *Slovenec*, 14. 10. 1895, s. p., »Pogreb«.

¹⁵³ *Slovenec*, 15. 10. 1895, s. p., »Zahvala«.

¹⁵⁴ *Slovenec*, 14. 10. 1895, s. p., »Pogreb«.

za ustanovitev samostojne župnije določenih 12 tisoč goldinarjev, 8 tisoč goldinarjev je bilo namenjenih Čarmanovim sorodnikom, do 100 goldinarjev so morali takoj podariti revnim otrokom za obleko, prav toliko pa naložiti v banko, da bodo »iz obresti 50 gl. vsako leto dobivali obleko revni otroci, ki obiskujejo šolo pri sv. Ani. Odločil je tudi nekaj za reveže in za cerkve.«¹⁵⁵ Sklepamo, da je bila zapuščinska obravnava razpisana za 27. januar 1896, saj so v časopisju vse, ki bi imeli »kako pravico« do zapuščine po pokojnem upokojenem vojaškem kaplanu Francu Čarmanu, pozivali, naj se tega dne ob deveti uri zjutraj zgledajo pri okrajnem sodišču v Radovljici.¹⁵⁶ Iz posameznih dokumentov razberemo, da je bila druga obravnava 20. aprila 1896.¹⁵⁷ Žal celotnega zapuščinskega akta, vključno z oporoko, (še) nismo našli, našli pa smo dokumente, ki izpričujejo, da so se dolgo kresala mnenja o morebitni ustanovitvi nove župnije pri Sv. Ani.

Mnenja o nesojeni župniji

Po testatorjevi volji so bila prihranjena začetna sredstva za ustanovitev nove župnije, vse pa je bilo odvisno od mnenja ministrstva, deželne vlade, deželne finančne prokurature, ljubljanskega škofijskega ordinariata, tržiškega župnika in prebivalcev občine Sv. Ana.

Slednje je bilo odločilnega pomena, zato se je škofijski ordinariat 10. junija 1896 z dopisom obrnil na tržiškega župnika Špendala in mu podrobno predstavil Čarmanovo oporoko v tistem delu, ki je govoril o pokojnikovi dotacijski ustanovi za ustanovitev nove župnije pri Sv. Ani.¹⁵⁸ Na škofiji so želeli izvedeti tudi njegovo mnenje o tem, saj je šlo za nameravane spremembe v njegovi župniji. Župnik se je dobro zavedal, da bo bolj kot njegovo pomembno mnenje občanov Sv. Ane. V dopisu z 9. marca 1897 se je škofijskemu ordinariatu opravičeval, ker poročila o Čarmanovi ustanovi še vedno ni pripravil, čeprav so ga k temu pozvali že večkrat. Obljubil je, da ga bo pripravil po veliki noči, hkrati pa je škofijski ordinariat obvestil, da bodo nekaj težav imeli tudi zato, ker je v oporoki omenjeni baron [Julij] Born »pred kratkim umrl, njegov glavni oskrbnik g. Mallner je pa bolan v Gradcu [...]«.¹⁵⁹ Prav tako še niso bile rešene baronove zapuščinske zadeve, tako da se župnik z baronovimi dediči ni mogel pogovarjati o tej ustanovi. Špendal je še zapisal, da bo treba »Šentance skupaj zbrati, da se izrečejo o tem, če bodo ustanovo fare zahte-

vali [...]«. V mnenju je, presenetljivo, zapisal: »Fara pri sv. Ani je peto kolo in tretje oko in kdo bi si upal toliko staro cerkvico sv. Ane na Ljubelju izročiti komu, da jo podere ali pa v Bog ve kaj spremeni?«¹⁶⁰ Omenjena pripomba sproža nemalo vprašanj, zlasti ker je govora o izročitvi častitljive cerkvice sv. Ane. Pri razjasnjevanju teh vprašanj nam deloma pomaga zapisnik, ki so ga 2. maja 1897 spisali ob »posvetu gospodarjev Šentanske doline« o ustanovitvi samostojne župnije. Na njem je bilo 20 mož. Župnik Špendal¹⁶¹ je prisotnim prebral poglobitni del oporoke, ki mu ga je 15. junija 1896 v dopisu posredoval ordinariat in se je glasil: »Vse premoženje naj se porabi za ustanovo samostalnega dušnega pastirja pri sv. Ani nad Tržičom za postavno plačo. Upam, da bodo srenjani cerkvico in farovž blizu šole s pomočjo blagodarne gosp. Barona Borna napravili, če se sedanja cerkev sv. Ane Baronu prepusti. Če pa v desetih letih ni upanja, da bi se ta moja želja izpolnila, naj se pa vse premoženje razdeli med moje bližnje zgoraj imenovane sorodnike in se napravi ustanova 50 gl. letnega doneska za obleko revnim solarjem Šentanske šole. Ta ustanova se bode morebiti poleg novega dušnega pastirstva tudi lahko napravila.«¹⁶²

Župnik Špendal je zbranim pojasnil, kako so Čarmanovo oporoko tolmačili pri zapuščinski obravnavi v Radovljici aprila 1896. Opozoril jih je, da bi morali, če Čarmanova dotacija ne bi zadoščala za ustanovitev nove župnije, svoj delež zanjo in za zidavo »cerkve, farovža, pokopališča in napravo cerkvenih potrebščin [sic!]¹⁶³ prispevati župljani nove župnije, ter jih povprašal, ali so voljni to storiti.¹⁶⁴ Občinski odbor pod vodstvom župana Jakoba Pernuša je enoglasno sklenil: »Naj ima volilo rajnkega duhovnega gospoda Franz Čarman-a ustanovitev samostojne fare pri sv. Ani dobri namen kakor hoče, ali zmaga do konca za tako mala ino sploh revna srenja je nemogoče, kar je glas tudi po celi srenji.«¹⁶⁴ Prebivalci občine Sv. Ana torej dodatnih stroškov niso bili pripravljeni sprejeti, še manj pa so – kljub morebitni izdatni finančni pomoči za zidanje nove cerkve s strani barona Borna – želeli slišati o tem, da bi baronu prepustili staro cerkvico sv. Ane: »NE! Za nobeno ceno!«¹⁶⁵

Tržiški župnik Špendal je 17. avgusta 1897 na škofijski ordinariat naslovil dopis, v katerem je podrobno poročal o vseh dogodkih ter opisal kraj, ki je takrat štel »nad 100 raztresenih hiš in okroglo 750 prebivalcev«. Opisu je priložil situacijski načrt celot-

¹⁵⁵ Zgodnja danica, 18. 10. 1895, str. 336–337, »Mošnje«.

¹⁵⁶ Slovenski narod, 23. 1. 1896, s. p., »Sklic upnikov«.

¹⁵⁷ Prim. NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Zapisnik storjen ob posvetu [...] 2. maja 1897.

¹⁵⁸ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: An das hochw. Herrn Franz Špendal, Pfarrer in Tržič.

¹⁵⁹ Umrli je po padcu s konja dne 5. februarja 1897 v Brightonu v Angliji (Preinfalk, Born: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1018990/> (24. 7. 2020)).

¹⁶⁰ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: št. 18: Prečastni knezoškofijski ordinariat!

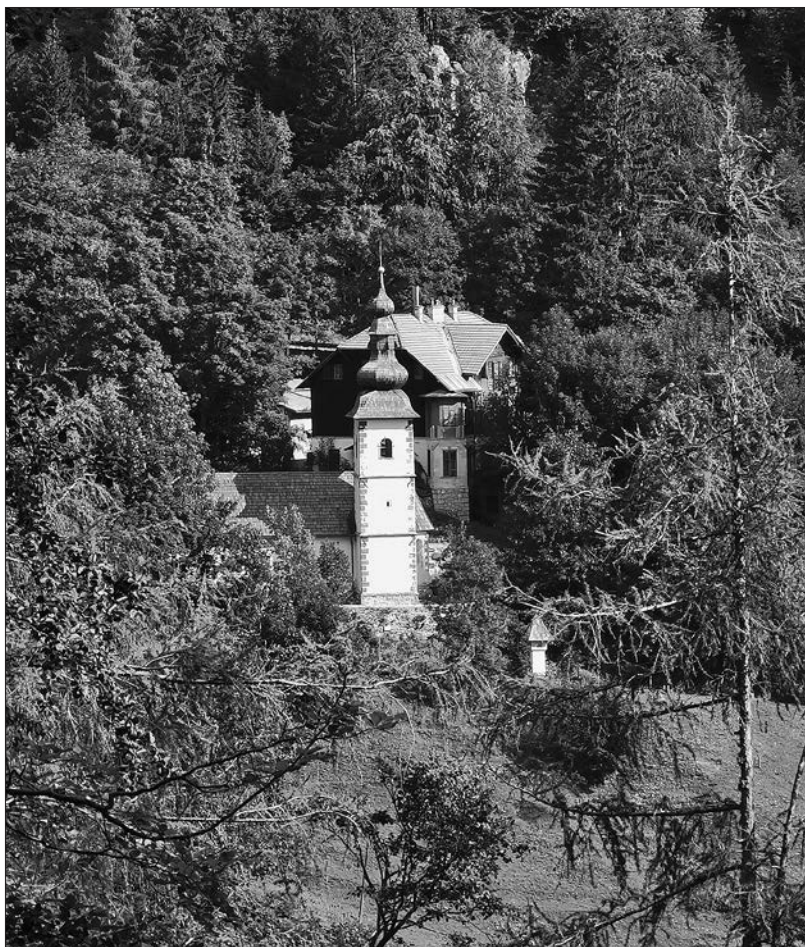
¹⁶¹ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Zapisnik storjen ob posvetu [...] 2. maja 1897.

¹⁶² NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: An das hochw. Herrn Franz Špendal, Pfarrer in Tržič.

¹⁶³ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Zapisnik storjen ob posvetu [...] 2. maja 1897.

¹⁶⁴ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: št. 56: Velečastitemu farnemu uradu v Tržiču.

¹⁶⁵ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Zapisnik storjen ob posvetu [...] 2. maja 1897.

Pogled na cerkev sv. Ane in nekdanje Bornovo letovišče leta 2020 (foto: Ana Leontič).

ne šentanske doline, da bi ordinariat lažje razumel položaj. V dopisu je predstavil Čarmanovo željo, da bi bila cerkev blizu šole, vendar bi po župnikovem mnenju številne hiše še vedno bolj gravitirale k Tržiču in bi zato »ne privolili v to, da bi se ločili od matere fare«. Opozoril je na že navedeno negativno mnenje občanov o ustanovitvi nove župnije ter pridobil mnenje Bornove hiše, na podlagi katerega je župnik sklepal, da baron »ni nikoli želel nove cerkve in tudi ne mislil stare podreti«. Špendal je napisal, da je Čarman barona Borna v oporoki omenjal svojevoljno, saj – sicer radodarni – pokojni baron Julij ni točno vedel, za kakšen prispevek naj bi šlo. O tem je pričalo poročilo finančne prokurature, ki se je glede tega vprašanja pozanimala pri baronovem oskrbništvu: »O ustanovitvi fare ni bilo nikoli govora, pač pa se je večkrat govorilo o tem, kako koristno bi bilo blizu šole pozidati malo cerkvico, da bi otroci vsaj včasih imeli v nji sv. mašo in le na to cerkvico je mogel baron misliti [...]«, ko je obljubil svojo dotacijo. Baron je dal izdelati celo dva načrta obnove oziroma popravil stare cerkve sv. Ane, ne pa, da bi jo želel podreti. Na koncu dopisa je župnik Špendal zapisal še pogled tržiškega župnika, ki z ustanovitvijo nove župnije sicer ne bi imel

nobene škode, bi pa najbrž imel veliko težav, saj bi Šentanci še vedno bolj gravitirali v Tržič: »Moja misel je: da v šentanski dolini nove fare treba ni, denar pa naj se Čarmanovim revnim dedičem izroči.«¹⁶⁶

O vsem tem je bil torej obveščen škofijski ordinariat, ki je v tem času prejel tudi uradno mnenje deželne finančne prokurature in natančne podatke o višini Čarmanove dotacije, ki je takrat znašala 11.308 goldinarjev in 42 ½ krajcarja.¹⁶⁷ Škofijski ordinariat je na podlagi zbranih izjav in poročil konec leta 1897 deželni vladi sporočil svoje stališče, da sicer ni proti ustanovitvi novega samostojnega duhovniškega mesta pri Sv. Ani, je pa opozoril, da sredstev za njegovo ustanovitev za zdaj ni dovolj.¹⁶⁸ Deželna vlada in deželni predsednik sta o dogajanju in zbranih stališčih podrobneje obvestila ministrstvo za uk in bogočastje.¹⁶⁹ Toda postopek in vprašanje nove župnije s tem še zdaleč nista bila končana. Že prihodnje leto

¹⁶⁶ Prav tam.

¹⁶⁷ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Z. 2043 – Note!

¹⁶⁸ Prav tam: Nr. 2537 ex 1897: Wird der Hochlöblicher k. k. Landesregierung in Laibach.

¹⁶⁹ Prim. ÖSTA/AVA, N. Kultus, Pfarren in Krain, Ktn. 426: St. Anna bei Neumarkt: Nr. 31623.

je ljubljanski škofijski ordinariat deželni vladi znova moral podati stališče o ustanovitvi župnije. V dopisu je ponovno poudaril, da bi bila ustanovitev nove fare pri Sv. Ani zelo koristna, a ob tem izrazil prepričanje, da zaradi slabega gmotnega stanja prebivalcev tamkajšnje občine tega ni mogoče izpeljati takoj. So pa zato na ordinariatu želeli, da bi se deželna vlada »načelno izjavila«, da ustanovitvi nove župnije ne nasprotuje. Tako bi ugodili Čarmanovi želji, kar bi lahko sporočili tudi potencialnim dedičem, dejanska ustanovitev župnije pa bi počakala »na boljše čase, ko se bode ustanovna glavnicna toliko namnožila, da se bodeta z njeno pomočjo lahko zidala tudi cerkev in župnijsko poslopje«. ¹⁷⁰ To se je, kakor se zdi, ponovilo še večkrat, saj je še junija 1903 škofijski ordinariat v odgovoru na vprašanje vlade glede Čarmanove dotacijske ustanove zagovarjal navedeno stališče. Pri tem je deželno vlado znova pozval, naj se vendarle pozitivno »načelno izjavi« o ustanovitvi župnije; to pot je vladi določil celo rok – »do 10. oktobra 1905«. Hkrati je ordinariat zavrnil, da bo glavnicna Čarmanove dotacije »narasla do 1. jan. 1904 na 36. 523 K 32 h«. ¹⁷¹ 30. oktobra 1903 se je o tem vprašanju izjavilo tudi ministrstvo za uk in bogočastje, ki ustanovitvi nove župnije ni nasprotovalo, je pa opozorilo, naj pri morebitni ustanovitvi in vzdrževanju župnika ne računajo na sredstva verskega sklada. To stališče je, kot se zdi, prevzelo tudi deželno predsedstvo. ¹⁷² Za novo izjavo o Čarmanovi dotaciji je deželna vlada, tudi glede na stališče deželne finančne prokuratorje, ljubljanski škofijski ordinariat zaprosila že februarja 1904. Na ta dopis je ordinariat odgovoril 16. februarja 1904 in med drugim zapisal: »Vendar na zahtevo c. k. finančne prokuratorje z dne 9. januarja 1904 št. 9 155 ex 1903 iznova načeloma izjavlja, da naj se ustanovi s Fr. Čarmanovo dotacijsko ustanovo nova fara pri Sv. Ani nad Tržičem in da se v pokritje stroškov ustanovitve te fare – med katere je šteti tudi morebitna [sic] odškodnina dosedanjemu dušnemu pastirju ne bodo stavile nobene zahteve na sredstva verskega zaklada in države.« ¹⁷³ Ob vseh teh dopisih pa je čas neusmiljeno tekkel in vse bolj je postajalo jasno, da do ustanovitve nove župnije ne more priti v roku, določenem v oporoki. Vse glasnejši so bili tudi pozivi potencialnih dedičev, da bi se uresničil drugi del volila, kar je predlagal že tržiški župnik Špendal.

Epilog

Kljub temu se je zgodba Čarmanove zapuščine, ki se je s časom povečevala, vlekla do leta 1914, ko je bil z odobritvijo deželne vlade in škofijskega ordi-

nariata na okrajnem sodišču v Radovljici 3. februarja podan sklep, da se že omenjena sredstva oziroma volilo Franca Čarmana vrne v zapuščino in razdeli med dediče. Ti so si za skupna pooblaščenja izbrali Josipa Čarmana, uradnika državne železnice v Škofji Loki, in Vinka Hudovernika, tajnika Mestne hranilnice v Radovljici, ter podali svoje pogoje in zahteve. Tako je pranečak Josip Čarman, sin že umrlega nečaka Franca Čarmana, zahteval 1/18 zapuščine; toliko sta zahtevala tudi pranečak Franc Čarman, sin že umrle nečakinje Franciške Čarman, por. Ibovnik, in Ahačič, ki je kot ključavničar živel v Brucku ob Muri. Pranečak Alojzij Kogler ter njegovi sestri Marija in Jožefina Kogler so kot upravičenci po umrli nečakinji Mariji Kogler terjali vsak 1/54 oziroma vsi skupaj 1/18 zapuščine; prav toliko sta želela nečakinja Marija Meglič, posestnica v Tržiču (Kokovnica št. 75), in Janez Kavar, delavec »pri Sv. Katarini – Spodnja dolina«. S podobnimi zahtevami se je oglasilo še več upravičencev. Otroka po že umrlem nečaku Petru Kavarju iz Sv. Ane št. 51, Marija Kavar (por. Meglič) in nedoletni Anton Kavar, sta želela »za vsacega k 1/36 ali za oba k 1/18 zapuščine«. Na delček dediščine je računal tudi Čarmanov nečak Gregor Soklič, posestnik in cerkovnik pri Sv. Katarini; v zapisu je navedeno, da je želel 1/12 dediščine. Nekateri so poleg zahtevka v lastnem imenu želeli uveljavljati še zahtevek kot »pravni nasledniki«. Posestnica v Tržiču Neža Kos je v lastnem imenu želela 1/30 zapuščine, uveljavljala pa se je še kot pravna naslednica »že po zapustniku zamrle nečakinje Marije Kavčič omožene Dobrin« in želela še dodatnih 1/160 zapuščine. Iz zapisa lahko razberemo, da se je v zvezi s Čarmanovo zapuščino v večjem ali manjšem deležu v lastnem imenu ali kot »pravni naslednik« oglasilo 27 oseb. ¹⁷⁴

Leta 1914 je bilo ob že opisani razdelitvi na dnevnem redu tudi vprašanje, od kdaj tečejo obresti Čarmanovega volila oziroma ustanove za obleko ubogim, ki jo je Čarman – morda tudi po zgledu Andreja Aljančiča ¹⁷⁵ – ustanovil z glavnicno 100 goldinarjev. Zdi se, da se dediči niso strinjali z deželno vlado, ki je menila, da so obresti tekle že od Čarmanove smrti 10. oktobra 1895. Bili so namreč prepričani, da so lahko obresti za to volilo tekle šele po preteku desetih let, torej od 10. oktobra 1905; pri tem so izhajali iz zapisa v oporoki, po katerem naj bi se volilo ustanovilo le, »če bi ne bilo upanja v 10 letih, da se župnija pri sv. Ani ustanovi«. Zato so dediči želeli, da se presežek nabranih sredstev v višini 2357 K 30 h vrne v skupno vsoto zapuščine. Toda s tem se deželna finančna prokuratorja ni strinjala in je podpirala mnenje deželne vlade, posledično pa so dediči oziroma pooblaščenca

¹⁷⁰ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Dopis.

¹⁷¹ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Št. 2602: Dopis! Vrača se veleslavni c. kr. deželni vladi v Ljubljani.

¹⁷² NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Note! Laibach am 6. Dezember 1903.

¹⁷³ NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900, fasc. 426: Veleslavni c. k. deželni vladi v Ljubljani.

¹⁷⁴ ARS, SI AS 33, Konv. 798, št. 417: IV. 371/96/61 – Sklep.

¹⁷⁵ Kovorjan, prelat in stolni kanonik v Celovcu Andrej Aljančič (1813–1894) je v oporoki volil 2000 goldinarjev, »da se z obrestmi kupuje revnim učencem v Kovorju obleka« (gl. Mohorjevo koledar 1897, str. 50–51, »Trije umrli odborniki: Prelat in stolni kanonik Andrej Aljančič«).

Čarmanov nagrobnik na tržiščem pokopališču pred obnovo in tik pred njenim zaključkom (foto: Miha Šimac, 2020).

zagrozili, da bodo zavzeli še strožje stališče, češ da bi lahko kot predmet ustanove priznali šele dan, ko sta deželna vlada in knezoškofijski ordinariat izjavila, da ni upanja za ustanovitev samostojne župnije.¹⁷⁶

Podrobnejših dokumentov o razrešitvi tega vprašanja še ni bilo mogoče najti, zdi pa se, da so vpleteni naposled le našli skupni jezik. *Domoljub* je poleti 1914 namreč poročal, da so bili binkoštni prazniki za mnoge pri Sv. Ani še posebej veseli: »Izvedelo se je, da bodo sorodniki pokojnega vojnega kurata Čarmana dobili zapuščino, ki je bila prvotno določena za novo faro pri Sv. Ani.« V prispevku so zapisali, da so dobili »lepo vsoto v znesku 42.595 K 15 h.¹⁷⁷ Pozneje se bo razdelilo med nje še 3622 K 94 h.«¹⁷⁸ Zdi se, da je bil omenjeni drugi znesek v resnici povezan prav z že

omenjenim volilom »Franc Čarmanove ustanove za oblačenje ubogih otrok sole pri sv. Ani«. Kragl v svojih beležkah navaja, da je glavnica te ustanove obstajala iz 4-odstotne avstrijske kronске rente »z dne 1. III. 1914 števil. 102929 po 3100 K in iz vložne knjižice Kranjske hran.[ilnice] št. 319897 po K 67 v. 72. Ustanovna listina je z dne 1. VI. 1916. Prepis brani krajni šolski svet sv. Ane. Rento so še istega leta zastavili za – vojno posojilo.«¹⁷⁹ Testatorjeva ustanova je po vojni najbrž doživela usodo mnogih drugih takšnih ustanov, ki so po razpadu države žal večinoma propadle.

Na predvečer prve svetovne vojne se je torej z razdelitvijo ustanovnih sredstev med Čarmanove sorodnike, o čemer je na kratko poročal tudi Kragl,¹⁸⁰ dolgoletna saga o »nesojeni« novi župniji Sv. Ana naposled končala. Na zavednega Šentancana, vojaškega kaplana Franca Čarmana, ki je v domačih krajih

¹⁷⁶ ARS, SI AS 33, Konv. 798, št. 417: An die k. k. Landesregierung für Krain.

¹⁷⁷ Vrednost ene krone sredi leta 1914 je leta 2000 znašala približno 3,8 EUR (prim. Biwald, *Von Helden*, str. 18). Ob tem bi veljalo upoštevati takratne plače in cene osnovnih dobrin.

¹⁷⁸ *Domoljub*, 11. 6. 1914, str. 374, »Sv. Ana pod Ljubeljem«.

¹⁷⁹ Zasebni arhiv družine Podrekar, Zapuščina Viktorja Kragla: Franc Čarman.

¹⁸⁰ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 94.

pustil neminljive sledi, pa njegove rojake danes spominja prav v času priprave pričujoče številke *Kronike* lepo obnovljeni nagrobni spomenik na tržiškem pokopališču.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 33, Deželna vlada v Ljubljani.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL/ŽA Tržič, 1851–1900.
NŠAL, ŽA Tržič, SA Tržič (sv. Ana).
NŠAL, ŽA Tržič, Matične knjige, R 1812–1821, M 1837–1853.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
Dekanijski šematizmi.
Ordinacijski protokoli 1780–1942.
Protokoli škofijske pisarne.
Službeni listi duhovnikov.
Škofijska pisarna.

ÖSTA– Österreichisches Staatsarchiv
AVA – Allgemeines Verwaltungsarchiv
Al N. Kultus, Pfarren in Krain, Ktn. 426: St. Anna bei Neumarkt.
KA – Kriegsarchiv
Alte Belohnungsakten (ABA), MKSM, Nr. 56, 1859, Ktn. 58a: mapa 59. Inft. Regmt. Ehr. Rainer, Solferino 24. Juni.
Apostolisches Feldvikariat (AFV), Ktn. 130
Conduite–Liste (CL), Mil. Geistl., Ktn. 858, 859

SŠM – Slovenski šolski muzej
mapa Podljubelj (Sv. Ana).

Zasebni arhiv družine Podrekar, Tržič
Zapuščina Viktorja Kragla

ČASOPISI

Correspondent für Untersteiermark, 1892.
Der Kamerad, 1864.
Domoljub, 1914.
Edinost, 1896.
Grazer Volksblatt, 1869, 1873.
Grazer Zeitung, 1866.
Kaiserlich-königliches Armee-Verordnungsblatt: Personal-Angelegenheiten, 1862.
Klagenfurter Zeitung, 1844.
Laibacher Zeitung, 1859, 1842.
Letopis slovenske matice 1894.
Marburger Zeitung, 1862.

Mohorjev koledar 1897.
Neue Warte am Inn, 1894.
(Neuigkeits) Welt Blatt, 1895.
Novice, 1855, 1866, 1868, 1891, 1894.
Obraavnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 1882.
Oesterreichischer Soldatenfreund, 1859.
Popotnikov koledar 1891.
Salzburger Kirchenblatt, 1861.
Salzburger Zeitung, 1859.
Slovenec, 1866, 1867, 1885, 1891, 1894, 1895.
Slovenska Bčela, 1852.
Slovenski narod, 1885, 1889, 1890, 1891, 1895, 1896.
Slovenski prijatelj, 1867.
Tagepost, 1866, 1867, 1874.
Učiteljski tovariš, 1891.
Zgodnja danica, 1871, 1895.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

Amon von Treuenfest, Gustav: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regimentes Nr. 47: nach den Feldakten und sonstigen Original-Quellen der k. k. Archive*. Wien: Das Regiment, 1882.
Biwald, Brigitte: *Von Helden und Krüppeln*. Wien: Öbv et Hpt., 2002.
Capuder, Karol: *Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17*. Ljubljana: Karantanija, 2005.
Car, Pavel: *Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja*. Ljubljana: Signum Laudis d. o. o., 2017.
Čarman, Franc in Turk, Anton: *Božja pot Matere Božje na blejskem jezeru*. Ljubljana: Turk Anton, 1899.
Čarman, Franc: *Božja pot Matere Božje na Blejskem jezeru*. Ljubljana: Čarman, 1874.
Dunant, Henri: *Spomin na Solferino*. Ljubljana: Rdeči križ, 2013.
Grahornik, Matjaž: *Falski zemljiški gospodje. Naši duhovniki in njihova dela* (ur. Vili Rezman). Ruše: Lira, 2020, str. 75–92.
Heinz, Franz: *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1895.
Janša, Olga: *Kolera na Kranjskem leta 1855*. *Kronika* 12, 1964, št. 1, str. 60–64.
Juventus Caesareo-regii gymnasii academici Clagenfurtensis e moribus et progressu in litteris censa exeunte anno scholastico, 1834, 1836.
Kavčič, Fridolin: *Zlatomašnik Francišek Lavrenčič. Koledar Družbe sv. Mohorja*, 1898, str. 31–34.
Keber, Katarina: *Čas kolere*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
Knorz, Justus: *Geschichte des k.u.k. Infanterie-Regiments Erzherzog Rainer Nr. 59 von seiner Errichtung 1682 bis 3. Juni 1882: II. Abtheilung vom Jahre 1792 bis 3. Juni 1882*. Salzburg: Verlag und Eigenthum des Officierscorps des Regiments, 1901.

Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936.

Lazarini, Franci: Klemen grof Brandis – politik in umetnostni naročnik. *AHAS* 21, 2016, št. 1, str. 75–91.

Leiler, Anton: *Geschichte des k. k. Infanterie-Regiments Erzherzog Rainer No 59: seit seiner Errichtung 1682 bis zum Schlusse des Jahres 1855*. Salzburg, 1856.

Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1853.

Novak, Pavel: *Nemščina brez učitelja, I. del: nemška slovnica za samouke, tretja, predelana izdaja*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1915.

Personalstand des Bisthum Gurker Kirchensprengels im Jahre 1844. Klagenfurt: Johann Leon, 1844.

Radovanovič, Sašo: *Ponovno doma: zgodovina 47. mariborskega pešpolka*. Maribor: Založništvo Sašo Radovanovič, 2007.

Romšak, Jože: *Sv. Ana pod Ljubeljem. Ob 500-letnici izgradnje cerkve sv. Ane*. Podlublje: Krajevna skupnost, 2019.

Steiner, Peter: *Militärseelsorge in Österreich: Aufbau, Gliederung und Organisation (1848 bis 1992)*. Wien: Universität Wien, 1992 (tipkopis diplomskega dela).

Šimac, Miha: *Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom*. AES 36. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2014.

Vrišer, Sergej: *Uniforme. Vojnogodovinski zbornik* 2001, št. 6, str. 51.

Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Bd. 48, Trzetzewinski–Ullepitsch. Wien: Zamarski, 1883.

Železnik, Urška: *Družbeno-zgodovinski vidiki epidemičnih bolezni. Istrska izkušnja s kolero*. Koper: Univerza na Primorskem, 2010 (tipkopis doktorske disertacije).

SPLETNI VIRI

Das Infanterie-Regiment bei San Martino:

http://www.rainerregiment.at/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=87

Rainer-Regimentsmuseum:

<https://www.rainer-regimentsmuseum-salzburg.at/en/regiment>

Slovenska biografija

Grafenauer, Ivan: Jeran, Luka: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi255872/>

Lukman, Franc Ksaver: Lavtižar, Lovrenc: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi320231/>

Preinfalk, Miha: Born: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1018990/>

S U M M A R Y

»Mr Žnidar«: Franc Čarman (1819–1895) and the never established parish of St. Anne

Drawing on archival documents and newspaper reports, this contribution expands the existing knowledge of the priest Franc Čarman (1819–1895) a.k.a »Mr Žnidar«. He was born in the village of Sv. Ana/St. Anne into a humble rural family. After completing primary school, he decided to become a priest and took up theology studies in Klagenfurt. In 1847, he was ordained and initially served as a chaplain in Spodnji Dravograd and later at St. Leonard in the Lavant Valley and Celje. There, he decided to join military chaplains and in December 1852 he became regimental military chaplain in the 59th »Erzherzog Rainer« Infantry Regiment. His exemplary service made him popular among the troops, and he particularly distinguished himself on the battlefield in 1859, for which he received the Golden Cross of Merit for Military Chaplains, *Piis Meritis*. Čarman was still an active regimental military chaplain in 1866, when he served in military hospitals.

He retired in 1867, after the empire was transformed into a dual monarchy of Austria-Hungary and in the wake of numerous reforms that also affected the military chaplaincy. He initially applied to fill the vacancy of parish priest in Radlje ob Dravi and was confirmed, but subsequently withdrew from the position. After that, he served for a few years as a castle chaplain, first at the Fala Castle and then with the Counts of Brandis in the settlement of Slivnica pri Mariboru. After 1880, Čarman settled in the village of Zgornji Otok pri Mošnjah, from where he offered his assistance to the neighbouring places, including Bled. He died in 1895 and was buried according to his wishes in the parish of Tržič.

Franc Čarman dedicated his entire life to promoting the elevation of his birth village of Sv. Ana/St. Anne. First of all, he endeavoured for the village to build its own school, which eventually it did, and in his last will, which was opened after his death, he left a significant part of his property for the establishment of an independent parish of St. Anne. In addition, he founded a charity to provide poor children with clothes. The independent parish of St. Anne could not be established within the time period determined by the testator (ten years), and the poor children's institution seems to have fallen victim to the First World War. Nevertheless, the military chaplain Franc Čarman left an indelible mark on the history of his birth town.